

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ПОЛІТОЛОГІЯ”
(для бакалаврів)**

МАУП

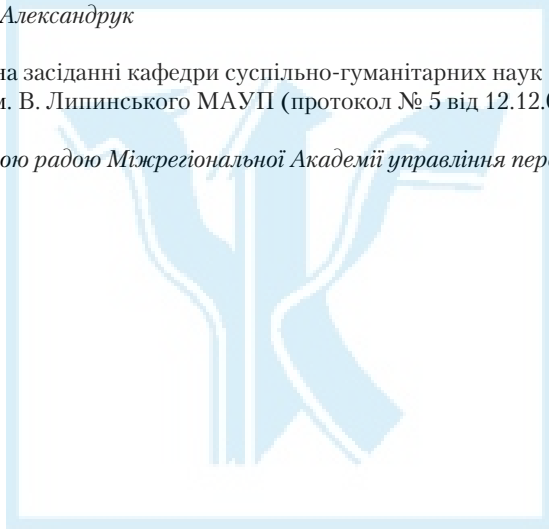
Київ 2008

Підготовлено кандидатом філософських наук кафедри суспільно-гуманітарних наук Волинського інституту ім. В. Липинського МАУП

О. Г. Гудзенко-Александрук

Затверджено на засіданні кафедри суспільно-гуманітарних наук Волинського інституту ім. В. Липинського МАУП (протокол № 5 від 12.12.06)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

МАУП

Гудзенко-Александрук О. Г. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Політологія” (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2008. — 70 с.

Методичні рекомендації містять пояснювальну записку, вказівки до організації самостійної роботи та вивчення тем з дисципліни “Політологія”, питання для самоконтролю, список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП),
2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Реалізуючи свої завдання — у безперервному процесі пізнання отримувати знання про політику на основі узагальнення достовірних фактів, досліджувати питання, відповідей на які ще немає, розмежовувати ілюзії та дійсність, — політична наука в Україні поступово посідає належне місце в системі суспільствознавства, дедалі помітніше впливає на реальні політичні процеси, становлення демократичної державності.

Політологія є нормативною навчальною дисципліною, мета якої — опанування закономірностей політичних відносин та політичної структури суспільства, тенденцій розвитку національного і світового політичного процесу за допомогою засобів політичної науки.

Завданнями вивчення дисципліни є досягнення студентами базового рівня знань і умінь щодо предмета, понятійного апарату і проблематики політології.

У курсі “Політологія” відображено розвиток світової та української політичної думки, розкриваються поняття політичної системи, політичної влади, політичного режиму, держави, партії та партійних систем, парламентаризму, політичних процесів та політичної культури.

Вивчення політології сприяє залученню молодих фахівців до досягнень світової суспільно-політичної думки й вихованню громадянина демократичного суспільства, який: володіє певною сумою знань про політичні процеси і явища, функціонування політичних інститутів, здійснення політичної влади, а також методикою політичного дослідження, практичними навичками компетентного, конструктивного, відповідального аналізу, правильної поведінки в суспільно-політичній сфері; вміє у межах Конституції та закону захистити свої інтереси, поважаючи інтереси та права інших людей.

Основними принципами викладання та вивчення політології є фундаментальність, системність, єдність логічного та історичного, національного і загальнолюдського, суспільного та особистісного, теорії та практики, навчання та виховання.

У результаті вивчення дисципліни “Політологія” студенти повинні

знати:

- предмет, методи, понятійний апарат політології;
- основні світові і вітчизняні політологічні течії і доктрини;

- ключові феномени і цінності політичного життя суспільства, політичної влади, політичної системи, політичного режиму, виборчих систем, політичної еліти і лідерства, політичної культури, політичного конфлікту, демократії, консенсусу, громадянського суспільства тощо;
- основні тенденції внутрішньої і зовнішньої політики Української держави, історії і перспектив розвитку міжнародних відносин, зокрема боротьби проти політичного екстремізму і тероризму;

уміти:

- самостійно аналізувати процеси і явища політичного життя українського суспільства, розрізнити види і форми владних відносин, прояви прямої і представницької демократії;
- орієнтуватися в міжнародному політичному житті, геополітичній обстановці, уявляти місце і статус України в сучасному світі;
- формувати і відстоювати власну політичну позицію, чітко усвідомлювати свої громадянські права, свободи і обов'язки, аргументовано відстоювати принципи демократії, правової держави, громадянського суспільства.

Зміст дисципліни реалізується за такими складовими:

- теоретична: засвоєння теоретичних знань;
- практична: оволодіння навичками і методами наукової полеміки, логікою і культурою мислення;
- самостійна робота: вміння працювати з різноманітними джерелами, здійснювати пошук політологічної інформації з відповідної проблематики, самостійно систематизувати, аналізувати та узагальнювати матеріал.

ЗАГАЛЬНІ ВКАЗІВКИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ НАД КУРСОМ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

Самостійна робота над навчальним матеріалом є індивідуальним видом роботи на семінарах, конференціях, передбачає виконання практичних завдань та контрольних робіт і здійснюється відповідно до навчальних планів, навчальної і робочої програм з курсу.

Мета самостійної роботи:

- забезпечення фундаментальної загальноосвітньої та практичної підготовки студентів;

- засвоєння методів самостійного вивчення навчального матеріалу, навичок пошуку більш глибоких знань;
- підвищення ефективності навчального процесу за допомогою організації позааудиторного навчання відповідно до особистих здібностей кожного студента;
- оволодіння культурою розумової праці, вмінням орієнтуватися у потоці наукової інформації, розвиток незалежності мислення, формування власного погляду на питання, що вивчаються.

Ефективність самоосвіти, яка є одним із основних методів навчання студентів, визначається постійністю, послідовністю і наполегливістю в роботі з навчальним матеріалом, здійсненням самоконтролю, систематичністю занять, вмінням поєднати практичні навички з теорією.

Самостійна робота студентів денної форми навчання починається після вступної лекції, на якій викладач дає основні рекомендації щодо методики самостійного опанування курсом “Політологія”.

Основні форми самостійної роботи:

- робота з підручниками та посібниками;
- робота з науковою літературою;
- самостійне вивчення окремих тем і питань до семінарських та практичних занять на основі навчальної, монографічної літератури, документів, матеріалів, періодичних видань;
- підготовка реферату;
- підготовка до аудиторної контрольної роботи;
- підготовка до консультації з викладачем;
- підготовка до заліку та екзамену.

Робота з літературою.

Студентові варто працювати одночасно з 2–3 підручниками.

У списку рекомендованої літератури з кожної теми курсу подано монографії і статті вітчизняних вчених і політологів близького й далекого зарубіжжя. Але при підготовці не обов’язково обмежуватись цим списком.

Перш ніж розпочинати вивчення монографії чи статті, рекомендується ознайомитись з відповідним розділом підручника, щоб мати загальне уявлення про проблему, що досліджується. Працюючи з монографією, найбільш цікаві факти, судження й висновки доцільно занотувати, обов’язково посилаючись на автора.

Якщо в науковій літературі зустрілась незрозуміла дефініція, обов'язково треба звернутися до відповідних словників чи довідників.

Екзамен та заліки є підсумковими формами контролю знань студентів і проводяться у письмовій формі.

Основними формами контролю самостійної роботи студентів є:

- усне опитування на семінарських заняттях (1);
- письмові контрольні роботи (2);
- тестові завдання (3);
- співбесіди на консультаціях (4);
- перевірка персональних опорних конспектів (5);
- колоквиум (6).

ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ “ПОЛІТОЛОГІЯ”

Тема 1. Політологія як система знань про політику. Теоретико-методологічні засади політології

1. Політика як суспільне явище, теоретичне знання та форма діяльності.
2. Політологія як наука. Предмет, методи, функції, основні закони і категорії політології.
3. Політологія в системі суспільствознавства, її роль у формуванні політичних відносин у життєдіяльності суспільства.

• Готуючись до першого питання, студент має усвідомити, що політика виступає як визначне культурно-історичне явище. Політична наука тісно пов'язана з політикою, адже вона аналізує різні аспекти політичного життя. Термін “політика” походить від давньогрецького *polis* (місто-держава) та його похідних *politike* (мистецтво управління державою), *politeia* (конституція). Ці поняття беруть початок від Платона та Аристотеля і вказують на державу як одну з центральних категорій політики, а точніше — політичної науки.

З'ясуйте, в чому суть політики як суспільного явища та причини її виникнення.

Даючи визначення поняття “політика” як одного із основних понять політології, зверніть увагу на його різноманітність як у науковій літературі, так і в підручниках.

Аналізуючи політику як соціальне явище, з'ясуйте, які суб'єкти здійснюють вплив на політику і дайте характеристику суб'єктів політики: індивід; органи та ланки політичних організацій; держава з її інституціями; великі суспільні групи.

• Розгляд другого питання необхідно розпочати з того, що об'єктом політології виступає політичне життя суспільства, його прояви, тенденції і закономірності.

Аналізуючи категорії політології, насамперед слід усвідомити сутність таких категорій: політична влада, держава, політичні відносини, політична система, політичні інтереси, політична свідомість, політична культура, політична боротьба, політичне управління.

Теоретичне і практичне значення політології визначають її функції. Назвіть і дайте характеристику її основних функцій: світоглядна, експертно-прогностична, теоретико-пізнавальна (методологічна), інноваційна, прикладна (управлінська), виховна. Розкрийте сутність таких методів: критико-діалектичний, системний, соціологічний, функціональний, інституційний, соціально-психологічний (біхевіористський), дійовий, порівняльний, емпіричний, антропологічний.

• При вивченні третього питання студент має з'ясувати, що політична наука розвивається в тісній взаємодії з іншими соціальними науками: філософією, соціологією, історією, правом. Останні об'єднує загальний об'єкт дослідження — політичне життя суспільства в усій різноманітності його конкретних проявів. Визначаючи в третьому питанні політологію як науку і навчальну дисципліну, слід усвідомити, в чому полягають особливості, що зумовлюють її місце в системі суспільствознавства.

Розкрийте сутність взаємодії політології з такими суспільно-гуманітарними науками: політична філософія; політична соціологія; політична психологія; політико-економічна теорія; політико-правова теорія; теорія міжнародної політики; політична історія та історія політичних вчень; політична географія; політична антропологія, демографія та етнографія; політична етика.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Найбільш суттєве в політиці — це питання про державну владу. Але чи можна всі політичні відносини зводити до влади?
2. У чому проявляється взаємозв'язок і відмінність між економікою і політикою?

3. У чому сутність політизації суспільного життя, які її причини в Україні?
 4. Які з функцій політології найбільш важливі для сучасного українського суспільства і чому?
 5. Виберіть і проаналізуйте різноманітні визначення політики та політології. Яке з них, на ваш погляд, найбільш вдале. Аргументуйте свій вибір.
 6. Визначте зміст основних категорій та понять: політика; політична сфера; політичне поле; політичні відносини; фактори політики; політична наука; політологія; об'єкт, предмет, закони та категорії політології.
 7. Ознайомтесь із структурою курсу політологія. Спробуйте виділити базові елементи в цій структурі.
- Література* [1, с. 87–131; 7, с. 8–24; 12, с. 5–20; 16; 17; 19, с. 7–14; 20; 21, с. 8–36; 22, 24, 26, с. 9–26; 27, с. 17–20, 56–60, 82–85; 29; 31, с. 8–23; 32, с. 8–32; 62; 110]

Основні віхи історії політичної думки

Тема 2. Політична думка Стародавнього світу та Середньовіччя

1. Зародження політичної думки в країнах Стародавнього Сходу: Єгипет, Вавилон, Китай, Індія.
2. Політичні доктрини Стародавнього Заходу.
3. Розвиток політичної думки в Середньовіччі.

Ця тема охоплює політологічний матеріал, який містить історичні, філософські, правові, політичні, географічні та інші джерела суспільствознавчої науки. Тому необхідно брати до уваги, що формування цих першоджерел було пов'язане із соціальною диференціацією і зародженням та виникненням державних утворень. Розглядаючи розвиток політичної думки в Стародавньому світі і Середньовіччі, необхідно засвоїти зміст таких понять: теократія, держава, деспотія, тімократія, демократія, аристократія, олігархія, охлократія, поліс, правильні і неправильні форми правління, легізм, конфуціанство, даосизм, моїзм, брахманізм, цезаризм, томізм, ідеальна держава, ідеальний правитель, ідеальний громадянин.

- Період зародження політичної думки в країнах Стародавнього Сходу VIII–VI ст. до н. е. характеризується міфологічно-релігійними уявленнями про політику (Конфуцій, Мо-Цзи, Будда, Заратустра).

Пропагуються ідеї божественного походження держави та людини. Готуючись до першого питання семінару, слід усвідомити, що процес виникнення світової політичної думки тісно пов'язаний з розвитком стародавніх держав як первісної форми організації влади. При розгляді сутності вчення Конфуція необхідно підкреслити, що він розуміє державу як велику патріархальну сім'ю, де імператор — суворий, але справедливий батько, а його піддані — слухняні діти.

- У політичній думці античності IX–II ст. до н. е. виділяють три періоди.

Ранній період — IX–VI ст. до н. е. (Гомер, Гесіод, “сім мудреців” і Соломон, Піфагор, Геракліт). Це період становлення старогрецької державності, раціоналізації політичних уявлень про політику, формування філософського підходу до держави.

Другий період — VI ст. до н. е. (Демокріт, софісти, Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон). Це період розквіту давньогрецької філософської та політичної думки, для якої характерним було уявлення про політику як мистецтво керувати державою; створення теорії ідеальної держави, ідеального правителя та ідеального громадянина; зародження елементів наукового дослідження політики. Вводяться поняття: юридична особа, політична справедливість, рівність.

Третій період — IV–II ст. до н. е. (Епікур, стоїки, Полібій). Це період елінізму, початку занепаду давньогрецької державності та підкорення грецьких полісів спочатку Македонією, а згодом Римом. Він характеризується новим трактуванням поняття держави та справедливості; роздумами над історією виникнення державності і наступної зміни державних форм; розробкою проблем моральності представників влади.

Вивчаючи зміст політичного вчення Платона, зверніть увагу на його тезу про те, що основною ідеєю будь-якої держави є ідея справедливості, створення ідеального політичного ладу на чолі з вибраними мудрецами. При аналізі політичної концепції Аристотеля слід усвідомити сутність його положення про природне походження держави, про людину як істоту політичну.

Розглядаючи питання про римське право і політику, слід звернути увагу на зміст політичних доктрин Полібія, який вбачав успіх Риму у поєднанні трьох державних форм правління (царської, аристократичної, демократичної), та Цицерона, який виступав проти монополізації влади.

• Політична думка Середньовіччя IV–XIV ст. (християнські доктрини А. Августина та Ф. Аквінського) характеризується теологічним тлумаченням політичних інститутів і процесів; проголошенням верховенства релігії над світською владою; пануванням концепції релігійної сутності держави (світовий порядок установлений Богом). Пропагується змирення, покірність владі, бо люди рівні перед Богом на Землі. Мета держави — збереження порядку і громадянського миру.

Питання для самоконтролю

1. У чому відмінність політико-правових доктрин мислителів Стародавньої Греції від політико-світоглядних уявлень Стародавнього Сходу?
2. Чим відрізняються погляди Платона та Аристотеля на функції держави?
3. Який вплив мають політичні вчення Стародавнього Сходу і Стародавньої Греції на сучасний розвиток політичних теорій?
4. Назвіть основні причини появи перших міфологічних тлумачень влади і держави.
5. Використовуючи знання з філософії, спробуйте визначити, яка з філософських концепцій могла б служити методологією теорії політики?

Література [1, с. 10–38; 8, с. 5–18; 12, с. 25–40; 19, с. 15–17; 26, с. 27–37; 31, с. 24–35; 32, с. 33–44; 48; 56; 143; 178; 195]

Тема 3.

Заняття 1. Політичні ідеї мислителів епохи Відродження та Нового часу

1. Відродження: суть та вплив на розвиток політичної думки. Н. Макіавеллі. Макіавеллізм як політична доктрина.
2. Політичні вчення періоду буржуазних революцій в Голландії та Англії (Г. Гроцій, Б. Спіноза, Т. Гоббс).
3. Просвітництво. Проблема природних прав людини в політичних поглядах Ф. Бекона і Дж. Локка.
4. Раціоналістичні трактування політики у працях французьких просвітників.

Вивчаючи становлення політичної думки Нового часу, слід звернути увагу на те, що цей період тривав з XIV до початку XX ст.: Відрод-

ження і Просвітництво, епоха Реформації, становлення та розвиток соціалістичних, комуністичних, ліберальних, раціоналістичних та утопічних концепцій політики.

Слід з'ясувати суть таких основних понять: Відродження, природне право, природні закони, суспільний договір, суверенітет, монархія, макіавеллізм, утопія, лібералізм, абсолютизм, конституціоналізм, громадянин, права особи, розподіл влади, просвітництво, раціоналізм, плебісцит, “категоричний імперіатив”, вічний мир.

- Відродження (IV – початок VII ст.) (Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Г. Гроцій, Т. Мор, Т. Кампанелла). Політична наука звільняється від теології, обґрунтовуються ідеї природного права та природного походження держави; вводиться поняття “держави”; створюються вчення про державу; зароджуються утопічні уявлення про державу.

Студенту необхідно усвідомити, що ідеї Відродження, які набули поширення у країнах Західної Європи в XIV–XVI ст., сприяли руйнуванню феодално-релігійних уявлень і об'єктивно відповідали потребам буржуазного суспільства, що зароджувалося. Слід пам'ятати, що Н. Макіавеллі запроваджує світський погляд на політику, державу, розуміючи їх як творіння рук людини, результат боротьби соціальних сил.

- Реформація – кінець XV – перша половина XVI ст. (М. Лютер, Т. Мюнцер, Ж. Кальвін).

Цей період характеризується увагою до відносин індивіда і колективу; релігійно-політичним обґрунтуванням держави; поширенням антифеодалних та антикатолицьких рухів. Для нього притаманне нове бачення світу, людини, суспільства та шляхи їх подальшого удосконалення.

Готуючи друге питання, слід звернути увагу на положення про сутність права як регулятора соціальних норм, аргументоване Г. Гроцієм, та ідею Б. Спінози про суспільний договір як категорію, якою користуються для аналізу характеру зв'язків між природним правом і державою.

- Просвітництво – XVII–XVIII ст. (Д. Локк, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, Гельвецій, І. Кант, Г. Гегель). В цей період обґрунтовуються теорії про державу та правові основи буття; формується вчення про громадянське суспільство, теорії суспільного договору, принципи розподілу влади; проголошуються ідеї гуманітаризму прав і свобод людини; визнаються закономірності зміни полі-

тичного управління; розробляється механізм діяльності демократичної держави.

Розглядаючи третє питання, слід пам'ятати, що доктрину ранньобуржуазного лібералізму розвинув Дж. Локк.

• При вивченні четвертого питання рекомендується звернути увагу на сутність теорії “географічного детермінізму” Ш. Монтеск'є, на його розуміння свободи як упевненості громадянина в недоторканості свого життя, житла, майна. Необхідно усвідомити сутність поглядів Гольбаха про людину як продукт соціального середовища та К. Гельвеція про ідеальний суспільний лад — приватновласницький.

Питання для самоконтролю

1. Хто з мислителів Нового часу зробив найвагоміший внесок у розроблення концепції розподілу влади?
2. Сформулюйте провідні ідеї розвитку громадянського суспільства в політичних концепціях мислителів Нового часу.
3. Розкрийте значення природного права, суспільного договору для політичної практики Нового часу.
4. У чому полягає значення концепцій природного права та суспільного договору для розвитку політичної теорії і практики?
5. Н. Макіавеллі висунув тезу про несумісність політичної діяльності з вимогами норм християнської моралі. Спробуйте спростувати чи підтвердити цю тезу.
6. Ранні соціалісти-утопісти (Т. Мор, Т. Кампанелла) дотримувалися принципу рівного розподілу матеріальних благ. Чим це можна пояснити?

Література [1, с. 38–44; 3; 6; 50; 56; 57; 74; 76; 116; 117]

Заняття 2. Зародження та еволюція провідних політичних доктрин. Сучасна зарубіжна політична думка

1. Становлення та розвиток соціалістичних, комуністичних, ліберальних, раціоналістичних та утопічних концепцій політики.
2. Сучасна зарубіжна політична думка.

• Соціал-утопізм, соціалізм і комунізм — XVIII — початок XX ст. (Ж. Мел'є, Мореллі, Маблі, Бабеф, Сен-Сімон, Фур'є, Оуен, К. Маркс, Е. Бернштейн, Ф. Лассаль, К. Каутський, В. Ленін).

У цей період розвиваються утопічні теорії про державу, сутність людини, закономірності суспільного розвитку; розробляються вчен-

ня про державу, її сутність та перспективи розвитку; обґрунтовується питання про владу, її завоювання і зміцнення. Панівні ідеї характеризуються матеріалістичним розумінням історії та акцентами на економічні засади існування суспільства.

- Вивчаючи сучасну західну політичну думку, слід звернути увагу на те, що політологія в західних країнах відіграє значну роль як теоретична дисципліна і як інструмент практичного впливу на різні соціальні процеси. Разом із тим, при високому ступені розвитку політичної науки, зокрема в США, Франції, Великобританії, Німеччині, спостерігаються суттєві відмінності у підходах до розгляду практично всього спектра політологічних проблем.

Встановіть сутність основних напрямів розвитку політичної науки на сучасному етапі: у США – загальна політологічна наука (Ч. Мерріам, У. Монро, Г. Ласуел, Г. Алмонд, С. Верба та ін.); теорія плюралістичної демократії та елітизму (П. Бахрах, Дж. Уокер, С. Хантінгтон, А. Бенлі, Р. Даль); теорія виборів і виборчих процесів (П. Лазарсфельд, Б. Берельсонс, Кемпбелл, Д. Браун, Ф.-М. Сейба, Б. Грінсберг); теорії суспільної стабільності (Г. Моргентау); в Англії – структурно-функціональний аналіз політики (Р. Джоунс); теорія політичної мобілізації; теорія політичних систем (Р. Роуз, М. Девіс, В. Люїс, Х. Байеман); у Франції – вивчення поведінки виборців (Ж. Шарло, Ж. Ганте, Ж. Жафар, А. Ласло); дослідження політичних партій (М. Дюверже, Ж. Шарло); у Німеччині – нормативістська політологія; позитивістсько-біхевіористична емпірична соціологія; “практично-критична наука про соціально-політичну владу” (Франкфуртська школа) (Т. Адерно, Г. Дарендорф, Ф. Нойман, В. Хенніс, О. Штаммер, Г. Штайдер).

Завдання для самоконтролю

1. Проаналізуйте розвиток боротьби гуманізму та раціоналізму із середньовічною схоластикою.
2. Спробуйте самостійно дати визначення таких політичних концепцій і з'ясуйте, що є теоретико-методологічною основою кожної із них: плюралізм, консерватизм, марксизм, соціалізм, комунізм, анархізм, соціал-демократизм.
3. Беручи за основу особливості становлення світової політичної думки різних періодів, спробуйте проаналізувати загальні принципи її розвитку.

4. Розкрийте загальне і особливе у сучасних ліберальних, консервативних, соціал-демократичних, соціалістично-комуністичних і християнських доктринах сучасності.
5. Зробіть порівняльний аналіз підходів до конкретних політичних проблем у сучасній політичній науці США і Західної Європи.

Література [1, с. 57–87, 107–117; 8, с. 19–55; 12, с. 25–41; 26, с. 44–64; 30; 31, с. 35–44; 32, с. 48–66; 130; 132; 135; 140; 153; 160; 173; 185–187; 195]

Тема 4. Пліуралізм політичних концепцій XIX–XX ст.

1. Політико-ідеологічні доктрини: поняття, типологія, інституціалізація.
2. Лібералізм і неолібералізм.
3. Консерватизм і неоконсерватизм.
4. Ліві та лівоцентристські ідеологічні доктрини.
5. Екстремістські політико-ідеологічні доктрини.

- При підготовці до першого питання семінарського заняття необхідно актуалізувати знання щодо основних політичних доктрин, причин їх виникнення та диференціювання.

- Вивчаючи друге питання, слід проаналізувати такі неоліберальні концепції, як технологічної та пліуралістичної демократії, теорії еліт (В. Парето, Г. Моска). Аналізуючи природу лібералізму, треба розрізняти політичні доктрини аристократичного та демократичного лібералізму.

- Вивчаючи третє питання, необхідно пам'ятати, що в основу політичних концепцій консерватизму покладена ідея збереження традиційних правил, норм поведінки, ієрархії влади, соціальних і політичних структур та інститутів.

- Готуючись до четвертого і п'ятого питань, треба знайти детальну характеристику соціалістичних концепцій політики, а також політичних доктрин анархізму в підручниках з політології та монографічних виданнях.

Питання для самоконтролю

1. Що спричиняє появу різноманітних політичних доктрин?
2. Які, на вашу думку, основні цінності консерватизму можуть стати у пригоді при розбудові Української держави?

3. Котра з моделей суспільного устрою соціалістів-утопістів уявляється Вам найбільш привабливою? Чому?
4. Який вплив біхевіоризму на розвиток політичної науки?
5. Які громадські організації та політичні партії ліберального характеру діють в Україні?
6. Що спільного та відмінного в концепціях лібералізму та консерватизму?
7. У чому принципова відмінність поглядів соціал-демократів і комуністів на політичний устрій суспільства?

Література [1, с. 57–87, 107–117; 8; 12; 19, с. 102–115; 26, с. 44–90; 31, с. 44–57; 32, с. 71–89; 57; 70; 99]

Тема 5. Політична думка в Україні

1. Зародження і розвиток політичної думки в Україні з прадавніх часів до XVIII ст.
2. Формування політичних ідей в умовах українського культурно-національного відродження і просвітництва.
3. Українська політична думка Нової доби.
4. Політичні концепції українських мислителів XX ст.

Характерною особливістю суспільно-політичної думки в Україні з прадавніх часів до сьогодення є ідеї свободи і справедливості, добра і правди. На цих ідеях ґрунтуються вимоги національної незалежності та соціального визволення, утвердження справедливого демократичного ладу.

Розглядаючи історію українського народу крізь призму іноземних впливів та взаємозв'язків, слід пам'ятати, що Україна постійно перебувала під впливом Західної та Східної цивілізацій: *Княжа Україна – Русь* (Польсько-Волинське князівство XIII–XIV ст., Литовсько-Польсько-Руська доба XIV–XVII ст., Річ Посполита XIII–XVIII ст., Українське князівство під татарською владою XIII–XIV ст.), *Гетьманська держава XVII ст.* (Австро-Угорська імперія – кінець XVIII ст. – 1918 р., Російська імперія – XVII ст. – 1917 р.), *Українська держава 1917–1920 рр.* (Польща, Румунія, Чехословаччина – 1919–1940 рр., СРСР – 1920–1991 рр.)

Щоб зрозуміти розвиток політичних ідей на терені нашої держави з прадавніх часів, слід усвідомити характеристики таких етапів: *міфологічні уявлення про політику* (Трипільська культура – кінець V – по-

чаток IV ст. до н. е.) — формуються суспільні відносини; винахід абетки внаслідок пошуків писемності; створення матеріальної культури; *родоплеменні відносини* (IV ст. до н. е. — початок нової ери) — формування родової суспільної свідомості, первинних форм публічно-політичної влади; домінанта міфологічного світогляду, уявлень про божественне походження влади і порядку на землі як частини космічного порядку; зародження політичних структур; розвиток елементів демократизму, відображення його в звичаєвому праві та традиціях; *політичні ідеї мислителів Київської Русі* (становлення і зміцнення феодалних відносин; введення християнства Володимиром Великим; формування і становлення державної ідеології; розв'язання найсуттєвіших проблем походження держави; виникнення правлячої династії; єдність і суверенність політичної влади; організація найдоцільніших форм правління; формування та обґрунтування юридичної термінології).

- При підготовці до першого питання необхідно ознайомитись із змістом першоджерел (“Повість временних літ”, “Слово о законі і благодаті” Лларіона, “Руська правда”, “Остромирове Євангеліє”, “Ізборник Святослава”, “Слово о полку Ігоревім”, “Посланіє” Клементя Смолятича, “Повчання” Володимира Мономаха) та усвідомити сутність таких пам’яток політичної думки, як “Слово про закон і благодать” Лларіона, “Повчання В. Мономаха”, “Руська правда” Ярослава Мудрого, “Слово о полку Ігоревім”.

Необхідно усвідомити, що прийняття християнства у 988 р. всіляко сприяло зміцненню централізованої феодалної держави Київська Русь, підвищенню рівня освіченості серед широких верств суспільства, зміцненню міжнародного статусу Київської Русі.

Студент повинен проаналізувати, чому Запорізька Січ була християнською, демократичною республікою, на яких соціально-економічних, політичних, духовних засадах вона базувалася.

- Розглядаючи друге питання — формування політичних ідей в умовах українського культурно-національного відродження, — необхідно пам’ятати, що після бурхливого розвитку Київської середньовічної держави з її досягненнями в усіх галузях суспільного життя настає період занепаду і розпаду, тривалого іноземного поневолення багатьох її земель.

Щоб розв’язати проблему самозбереження народу, необхідно було пройти нелегкий шлях до здобуття української державності. З’ясуйте

сутність основних етапів культурно-національного відродження: *формування полемічної літератури* (Павло Русин, Юрій Дрогобич, Іван Вишенський, Станіслав Оріховський, Юрій Немирич, Шимонівич, представники братських шкіл) — вирішення проблем становлення та захисту державності української нації; відстоювання права на існування українського народу, захист його мови, культури, релігії; рішуча боротьба проти спольщення і покатоличення; розробка і висвітлення питань про державу, закон і право, форми і методи управління держави, суверенітет державної влади і межі її панування над собою, індивідом; відкидання середньовічного релігійного світогляду і обґрунтування ідеї антропоцентризму; проголошення прав людей на задоволення земних потреб, обґрунтування ідеї свободи особи, справедливої суспільної ладу; сприяння розвитку народної освіти, культури та мистецтва; *зародження та формування центрів національної свідомості* (Києво-Могилянська академія; І. Борецький, М. Смотрицький, З. Копистенський, П. Могила, Г. Сковорода, Острозький культурно-освітній центр) — формування основних принципів освіти: всестановості і рівності всіх у навчанні, демократичності; формування правлячої верхівки українського суспільства; проблеми розбудови української державності, об'єднання земель, піднесення культурного життя і міжнародного авторитету; вплив на світоглядні та суспільно-політичні процеси, народно-визвольну боротьбу; узагальнення і осмислення духовного життя, піднесення та розширення гуманістичних засад науки і освіти, культури, мистецтва; формування філософських засад суспільного життя, всебічний розвиток історичної науки; *ідеї волі і демократії в суспільно-політичному житті козацтва* (XVI–XVII ст.) — демократичність у вирішенні військових і громадських справ, своєрідність суспільного стану; формування основних засад християнської козацької республіки; Конституція Пилипа Орлика; *ідеї відродження української державності* (XVI–XVII ст.) — селянсько-козацькі заворушення під проводом К. Косинського та С. Наливайка; гетьман П. Конашевич-Сагайдачний і автономія українських земель; Богдан Хмельницький та його державотворча політична думка і практика; Переяславська угода та Березневі статті про державний устрій в Україні; Іван Виговський та Гадяцькі пакти; “Угода і Конституція прав і свобод Війська Запорізького”, “Вивід прав України” та “Маніфест П. Орлика”; І. Гізель про несправедливі суди, непомірні побори, критика вельмож та його заклики до модального вдосконалення, обґрунтування угоди між правителями і підлеглими; Т. Про-

копович про походження влади, сутність абсолютної монархії; перша політична історія України — “Історія Русів”.

Готуючись до другого питання, студенту слід усвідомити зміст полемічних творів Ю. Дрогобича, С. Оріховського, І. Вишенського, які сприяли бурхливому розвитку української полемічної та освітньої літератури братств.

- При вивченні політичної думки Нової доби слід звернути увагу на багатоманітність і політичну насиченість різних політичних течій і напрямів, їх інтересів і потреб, політичних намірів та устремлінь. Необхідно пам’ятати, що розвиток ідей соціального та національного визволення був породжений колоніальними режимами Російської імперії, до складу якої входили Лівобережжя, Правобережжя, Південна Україна, та Австро-Угорської імперії, до складу якої входили Східна Галичина, Південна Буковина й Закарпаття.

Студентові також необхідно усвідомити основні напрями розвитку революційно-демократичних ідей, осмислити місце і роль Кирило-Мефодіївського товариства як виразника ідеології антикріпосницького, національно-визвольного руху народних мас України.

З’ясуйте загальне і особливе в таких основних політичних течіях і напрямах: *Кирило-Мефодіївське товариство* (ідея слов’янської республіканської федерації М. Костомарова, П. Куліша, В. Білозерського; ідеал свободи, рівності і братерства слов’янських народів Т. Шевченка); *революційне народництво* (негативне ставлення до експлуаторської суті існуючої держави; заперечення монархізму, абсолютного чи конституційного, повалення самодержавства, обґрунтування принципів організації центральної влади: виборність, змінність, підзвітність, підконтрольність; права людини і природне право, воля народу, демократичні свободи людини); *ліберально-демократичні та соціалістичні напрями* (конституціоналізм і права людини за М. Драгомановим; І. Франко та марксизм; Леся Українка і соціалізм та соціал-демократизм).

- Готуючись до четвертого питання, опрацюйте такі основні напрями: *формування самостійницьких концепцій державної влади в Україні* (теорія національного самовизначення за М. Грушевським; соціально-економічне обґрунтування ідей відродження української держави Ю. Бачинським; історико-правове обґрунтування ідеї відродження Української держави М. Міхновським; монархічно-гетьманська концепція В. Липинського; концепція інтегрального

націоналізму Д. Донцова); *державотворчі ідеї представників національно-державницького напрямку* (проблеми української державності у працях С. Дністрянського, С. Рудницького, В. Старосольського; обґрунтування С. Томашівським та В. Кучабським монархічного устрою Української держави; політичні погляди Ю. Липи; концепція націократії М. Сціборського); *соціалістичні концепції розвитку української державності* (В. Винниченка про національне відродження; М. Хвильовий, О. Шумський, М. Скрипник про шляхи розвитку Української держави).

Розглядаючи політичні концепції українських мислителів кінця ХІХ–ХХ ст., треба засвоїти зміст теорії національного самовизначення М. Грушевського, державницької ідеї В. Винниченка, погляди та шляхи створення самостійної України Д. Донцова, зрозуміти місце і роль В. Липинського в розвитку української політології як науки.

Питання та завдання для самоконтролю

1. У Київській Русі, як і в багатьох інших феодальних державах, існували відповідні структури: князівська рада, боярська рада, князівські з'їзди, собори тощо. Яку з цих структур можна вважати найвпливовішою щодо формування владних, політичних відносин?
2. В якій ідеї дістали відображення стосунки світської влади і церкви на Русі?
3. Назвіть ідеологів революційної демократії в Україні. Які ідеї вони висловлювали?
4. Проаналізуйте зміст таких понять: братство, козацтво, козацько-гетьманська держава, самоврядування, автономія, федералізм, національна держава.
5. Простежте роль демократичних принципів у житті українського козацтва.
6. Порівняйте шляхи розв'язання національної проблеми В. Липинським, І. Франком, Д. Донцовим.
7. З'ясуйте принципову відмінність у поглядах на майбутнє України М. Драгоманова та І. Міхновського.

Література [1, с. 44–57; 12, с. 42–74; 19, с. 7–15; 21, с. 39–56; 26, с. 91–124; 27, с. 56–72; 31, с. 58–97; 32, с. 93–145; 46; 47; 60; 63; 75; 84; 86; 88; 94; 128; 180; 182; 183, с. 151–200; 188; 197; 198; 208]

Тема 6. Політична сфера суспільства

1. Зміст і структура, об'єкти і суб'єкти політичного життя суспільства.
2. Соціальна структурованість як чинник політичного життя.
3. Політичне життя сучасного українського суспільства.

Політична сфера є порівняно самостійною сферою суспільного буття, що охоплює всі прояви і реалії функціонування політичного життя. В ній переплітаються і взаємодіють різноманітні фактори і відносини.

- При вивченні першого питання особливу увагу слід звернути на доцільності розмежування понять “політика”, “політичне життя суспільства” та їх співвідношення. Якщо поняття “політика” робить акцент на владі, її досягненні, утриманні та реалізації індивідами і соціальними групами з метою здійснення власних інтересів, то поняття “політичне життя суспільства” дає змогу з'ясувати суспільні детермінанти політики (економічні, соціально-історичні, соціокультурні, духовно-ідеологічні тощо); відстежити зв'язок політики з економічним, культурним, духовним життям суспільства; визначити механізми формування і виявлення інтересів соціальних суб'єктів, їхнього впливу на владні відносини; охарактеризувати ставлення та спосіб залучення людини до політики.

Політичне життя суспільства — це цілісне утворення, яке диференціюється за різними ознаками: політичними переконаннями, соціальними і культурними установками, ознакою участі тощо. Студенту слід проаналізувати рівні політичного життя суспільства (індивідуальний і суспільний) й охарактеризувати умови їх відтворення, до яких належить процес політичної соціалізації (індивідуальний рівень) і соціальна структурація та стратифікація (суспільний рівень).

Питання щодо суб'єктів і об'єктів політичного життя передбачає з'ясування чинників їх єдності та взаємовпливу, передумов перетворення соціальних об'єктів на суб'єкти політичного життя суспільства; визначення мотивів політичної діяльності соціальних суб'єктів та механізмів їх впливу на політичні процеси у суспільстві.

- Друге питання потребує з'ясування змісту поняття “соціальна структура” й наявних підходів до його інтерпретації та змісту поняття “стратифікація” й домінуючих напрямів його визначення. Необхідно з'ясувати основні форми соціальної стратифікації (економічна,

політична, професійна), критерії соціальної стратифікації (соціальний престиж, самооцінка людей щодо їхньої соціальної позиції, прибуток, освіта тощо) залежно від сфери їх використання. Слід охарактеризувати можливі механізми виявлення і закріплення соціальних інтересів у відповідних політичних інститутах, шляхи їх впливу на політику, взаємозв'язок соціальних інтересів суб'єктів політичного життя суспільства та соціальної політики держави.

Значну увагу слід приділити вивченню інституту соціального представництва та місцю інтересів молоді в соціальній структурі суспільства.

- Третє питання передбачає дослідження соціально-структуруючих процесів у трансформаційних суспільствах загалом і в сучасному українському суспільстві зокрема.

Студенти мають визначити основні детермінанти та тенденції розвитку політичного життя українського суспільства, його історичні метаморфози, вплив соціальної структуризації українського суспільства на здійснення в ньому владних відносин.

Потрібно проаналізувати відношення концепції соціальної стратифікації до сьогочасної практики соціальної структуризації українського суспільства, особливості формування механізмів вияву соціальних інтересів суб'єктів політичного життя українського суспільства; встановити можливості використання концепцій політичної соціалізації у практиці залучення індивідів до політичних процесів, роль української держави в такому залученні.

Завдання для самоконтролю

1. З'ясуйте зміст таких понять: політичне життя суспільства, суб'єкти і об'єкти політичного життя суспільства, соціальні інтереси, соціальна структура, соціальна стратифікація, соціальне представництво.
2. Охарактеризуйте соціальну структуру українського суспільства, тенденції та труднощі її розвитку.
3. Визначте особливості політичного життя українського суспільства на індивідуальному та суспільному його рівнях, простежте, як представлені інтереси соціальних суб'єктів у політичному житті України.

Література [1, с.137–165; 34; 83; 119; 127; 146; 152; 156–159; 184]

Тема 7. Політична система суспільства

1. Сутність, структура та функції політичної системи.
2. Типологія політичних систем. Політична модернізація.
3. Основні напрями, особливості та проблеми розвитку політичної системи України.

• Щодо першого питання, необхідно мати на увазі, що політична система суспільства — одна з найскладніших категорій політології. Слід з'ясувати, що собою являє загальна теорія систем та дослідити внесок у розробку теорії політичних систем, здійснений Т. Парсоном, Д. Істоном, Г. Алмондом. Необхідно також проаналізувати погляди і підходи до структури політичної системи як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Вивчення питання слід завершити аналізом підходів різних вчених до функцій політичних систем.

• Друге питання передбачає усвідомлення того, що порівняння типів політичних систем за різними критеріями дає можливість глибше аналізувати їх переваги і недоліки. Крім того, треба з'ясувати, як змінювалися погляди на типологію політичних систем з античних часів до сьогодення.

• Третє питання присвячене проблемам становлення та реформування політичної системи України. Необхідно розкрити шляхи реформування всіх підсистем українського суспільства (економічної, соціальної, політичної, міжнародної та ін.) та проаналізувати основні напрями і перспективи формування нової політичної системи України, дослідивши складові елементи цього процесу.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що визначає тип політичної системи суспільства?
2. Від чого залежить стабільність політичної системи?
3. Як співвідносяться місце і роль держави і політичних партій у політичній системі? Кому належить провідна роль: державі чи політичним партіям? Проілюструйте відповідь на прикладі окремих політичних систем.
4. Як впливає бюрократія на функціонування політичної системи суспільства?
5. Чи відповідають процеси формування і розвитку політичної системи України в умовах самостійності “міжнародним стандартам”? Аргументуйте відповідь.
6. Яке місце посідає церква в державі і як вона впливає на функціонування політичної системи?

7. З'ясуйте основні стабілізуючі фактори функціонування політичної системи.
8. Визначте особливості реформування політичної системи України в умовах самостійної держави.
9. Здійсніть порівняльний аналіз політичної системи за проектом Конституції П. Орлика та Української Народної Республіки.
10. З'ясуйте взаємозалежність проблем розвитку, модернізації, реформування та трансформації політичних систем.

Література [1, с.166–176; 3, с. 146–155; 4;12, с. 126–137; 15, с. 7–49; 18; 25, с. 51–61; 26, с. 155–188; 31, с. 98–103; 32, с. 220–244; 36; 37; 122; 151; 155; 157; 158]

Тема 8. Держава в політичній системі суспільства

1. Походження держави, її сутність, ознаки і функції.
2. Форми державного правління та державного устрою.
3. Вищі органи сучасної держави і поділ державної влади.

• При підготовці питання про походження держави, її сутність та функції насамперед потрібно з'ясувати, що розуміється під поняттям “держави”, охарактеризувати особливості теорій походження та сутності держави, окреслити її найголовніші функції. Проблема визначення цього поняття міститься не лише у складності чіткого окреслення суто державних (несоціальних, юридичних чи політичних) феноменів, а й в історичній мінливості форм суспільного співжиття, зокрема державних форм. Адже охарактеризувати державну сутність можна, лише вичленувавши характерні складники за всіх історичних форм державності й на підставі аналізу теорій походження держави.

• З'ясувавши сутнісно-понятійні аспекти держави, варто перейти до аналізу історично-конкретних її форм (за усталеною формою) – форм державного правління та державного устрою.

• При підготовці третього питання слід визначити специфіку функціонування вищих органів сучасної держави і встановити критерії, покладені в основу поділу державної влади. Студенти повинні розробити систему доказів для відстоювання власної позиції щодо необхідності існування держави, актуальності проблеми побудови громадянської держави та правового суспільства, розробити систему заходів з прискорення цих процесів.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чи можливе, на ваш погляд, існування людського суспільства без держави у близькому (далекому) майбутньому? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. Назвіть і дайте коротку характеристику форм державного устрою різних країн.
3. У Конституції України записано, що Україна є суверенна, демократична, соціальна, правова держава. Чи правомірним є поєднання цих термінів?
4. За яких причин держава може втратити свій суверенітет?
5. Чи узгоджуються принципи демократії з монархічною формою правління?
6. Чи може індивід впливати на державу? Які режими найбільш сприятливі для здійснення такого впливу?
7. На основі Конституції України складіть схему державного устрою нашої держави.

Література [1, с. 177–187; 12; 15, с. 77–142; 21, с. 152–162; 25, с. 51–61; 26, с. 366–395; 29, с. 98–108; 31, с. 104–112; 32, 104–112; 33; 35; 37; 59, с. 10–24; 66; 71; 100; 107; 123; 131; 167; 175]

Тема 9. Правова, соціальна держава та громадянське суспільство

1. Виникнення і розвиток ідеї правової держави. Основні ознаки правової держави.
2. Громадянське суспільство, його сутність і основні проблеми формування. Держава і громадянське суспільство.
3. Соціальна держава: необхідність та умови її побудови.
4. Становлення й розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні.

У процесі вивчення цієї теми студенти повинні оволодіти такими поняттями та категоріями: держава, правова держава, право, ідея права і свободи, природне право, правова рівність, громадянське суспільство, громадянські права і свободи, групи тиску, групи інтересів, економічна сфера громадянського суспільства, соціально-політична сфера громадянського суспільства, духовна сфера громадянського суспільства, верховенство закону, розподіл влад, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, масове суспільство, інститути громадянського суспільства, інститут соціального партнерства, три кон-

цептуальні підходи (індивідуально-особистісний, корпоративно-груповий, індивідуально-груповий).

- Дослідження питання слід розпочати з періоду античності, коли зароджується ідея правової держави. Ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона.

Суттєвий внесок у розвиток політичної думки епохи Середньовіччя (виникнення понять: парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін.). Починаючи з епохи Нового часу, теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеєю прав людини (Дж. Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), теорією розподілу влади (Ш. Монтеск'є). Німецька класична філософія в особі І. Канта, І. Фіхте, Г. Гегеля, Р. фон Молля, О. Бера завершує формування основних ознак правової держави.

Головною тезою першого питання має стати положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян. Слід визначити та охарактеризувати основні ознаки правової держави. Необхідно звернути особливу увагу на основні інститути правової держави (конституційну державність; плюралістичну структуру політичних відносин; державну монополію на владу; процесійну формальну і матеріальну раціоналізацію держави; інституційований зворотний зв'язок із громадською думкою; захист інтересів перед державною владою та судовий контроль за діяльністю держави, які мають забезпечувати зв'язок з правом).

- Громадянське суспільство — це суспільство вільних незалежних індивідів, головним суб'єктом якого виступає людина. Дослідження громадянського суспільства слід розпочати з визначення поняття. Далі варто ознайомитися з історією виникнення та становлення ідеї громадянського суспільства. Ідеї громадянського суспільства можна знайти ще в античності — у творах Аристотеля та Цицерона. Макіавеллі висловлював думку, що в суспільстві існують інтереси не лише держави. Т. Гоббс і Дж. Локк уперше використовують термін “громадянське суспільство”. Г. Гегель доводить самостійність цього поняття та явища.

Також слід розглянути умови, за яких можливе становлення громадянського суспільства, його взаємозалежність від наявності правової держави.

Потрібно проаналізувати основні характеристики взаємовідносин громадянського суспільства і держави. Назвати основні ознаки та сучасні концепції громадянського суспільства.

- Розпочинати дослідження цього питання слід з визначення соціальної держави. Необхідно відзначити взаємозв'язок соціальної держави з правовою державою та громадянським суспільством, точніше з рівнем їх розвитку. Саме правова держава та громадянське суспільство є основою для творення соціальної держави. Існує кілька моделей соціальної держави: скандинавська, німецька, американська та ін. Всі вони різняться за своїми специфічними особливостями, але є загальні принципи і закони, за якими твориться соціальна держава. Виокремлюють такі функції соціальної держави: забезпечення економічної стабільності; спрямування ринкових сил на захист громадян від стихійної випадковості; перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства. Головною тезою соціальної держави є положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян.

- Розглядаючи четверте питання, необхідно простежити становлення та розвиток правової держави і громадянського суспільства у політичній думці України.

Ідеї правової держави та громадянського суспільства містяться у творах С. Оріховського, П. Орлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського, Б. Кістяківського та інших діячів.

Період комуністичного режиму репрезентував себе у дещо інших цінностях, хоча з елементами правової держави та громадянського суспільства. З проголошенням незалежності Української держави й до сьогодні ці проблеми перебувають у стані розвитку і вдосконалення. До структур, що виконують роль зв'язків між громадянським суспільством і правовою державою, відносять: політичні партії, об'єднання, клуби, засоби масової інформації, механізми виборчого процесу, політичну культуру тощо. Подальший розвиток відносин суспільства і держави є гарантією того, що суспільство стане громадянським, а держава — демократичною. Необхідність побудови в Україні правової соціальної держави зумовлена потребами створення оптимальних умов для реалізації здібностей, інтересів громадян, забезпечення умов для реалізації соціальної справедливості, досягнення національної злагоди в суспільстві.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Зіставте основні ознаки правової держави, громадянського суспільства з конституційними положеннями Української держави та сучасними реаліями.
2. Простежте взаємозв'язок громадянського суспільства і правової держави.
3. Які функції виконує громадянське суспільство?
4. Які фактори сприяють становленню громадянського суспільства в Україні?
5. Чому і в якому розумінні поняття громадянського суспільства розглядають як протипагу державі?
6. Чи стали засоби масової інформації інститутом громадянського суспільства в Україні?
7. Визначте зміст таких категорій та понять: правова держава, громадянське суспільство, виконавча, законодавча, судова влади, право, закон, референдум, суверенітет народу, змішана економіка.
8. Проаналізуйте можливість співіснування правової і соціальної держави.
9. Яка роль власності і підприємництва у формуванні громадянського суспільства?
10. Яка структура громадянського суспільства?
11. Розкрийте зміст і форми економічної діяльності громадянського суспільства.
12. Який зміст і форми діяльності соціальної і духовної сфер громадянського суспільства?
13. Розкрийте форми і методи діяльності громадських організацій і рухів в Україні.

Література [1, с. 188–203; 31, с. 109–112; 32, с. 292–324; 33; 39; 58; 81; 87; 92; 93; 103; 108; 109; 114; 206; 207]

Тема 10. Політична свідомість і політична культура

1. Політична свідомість: поняття, структура, типи і функції. Політична ідеологія.
2. Політична культура: поняття, зміст і функції.
3. Політична свідомість та політична культура сучасного українського суспільства.

Політична свідомість є вагомим чинником життєдіяльності суспільства, оскільки соціально-політичні відносини складаються у процесі усвідомлення і здійснення інтересів і потреб суб'єктів політики, їхніх соціальних цінностей та ідеалів.

- Готуючись до першого питання, необхідно з'ясувати сутність і особливості політичної свідомості як однієї з найважливіших форм суспільної свідомості. Для цього порівняйте існуючі у політології визначення політичної свідомості: політична свідомість — це відображення політичного життя суспільства в певних емпірично-психологічних, ідейно-теоретичних, світоглядних, національно-традиційних, індивідуально-особливих і масових формах; політична свідомість — це сукупність знань, ідей, поглядів, орієнтацій та установок індивідів і соціальних спільностей щодо політичної системи та їх місця в ній.

З'ясування структури, функцій і типології політичної свідомості дає можливість поглибити уявлення про механізм формування та функціонування політичної свідомості в життєдіяльності суспільства. Слід дати характеристику емпіричному, буденному і теоретичному рівням політичної свідомості; розкрити роль і значення політичної ідеології як важливого чинника суспільного життя.

- Політична культура суспільства є якісним критерієм його розвитку. Формування демократичної політичної культури зумовлює успішне вирішення важливих державотворчих процесів.

З'ясовуючи сутність політичної культури, слід проаналізувати її основні характеристики, відображені у визначеннях: політична культура — це реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки соціального суб'єкта (особи, класу, нації, суспільства) в історично визначеній системі політичних відносин і політичної діяльності; політична культура — це сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи; суб'єктивна сфера, що становить основу політичних дій і надає їм певного значення. Також необхідно дати характеристику структурним компонентам політичної культури (політичні знання, оціночні судження політичних явищ, політична поведінка і політичні дії тощо). Важливо проаналізувати типи політичної культури, умови їх формування та сутнісні ознаки.

- Сучасне політичне життя українського суспільства яскраво засвідчує складність і багатогранність процесу формування політичної свідомості та культури. Тому у четвертому питанні важливо проаналізувати найважливіші чинники впливу на політичні інтереси, цінності,

ціннісні орієнтації громадян, менталітет і політичну культуру українців і таким чином з'ясувати тенденції формування політичної свідомості, складності та суперечності політичних орієнтацій, зумовлених як історичними передумовами, так і сучасними трансформаційними процесами.

З'ясуйте конституційні засади державної політики щодо формування та розвитку політичної культури українського суспільства.

Виходячи з визначення політичної ідеології як “цілісного, концептуального відображення інтересів певних класів, соціальних груп та інших спільностей, пов'язаних з боротьбою за владу, її здійснення, захистом з метою реалізації цих інтересів”, проаналізуйте її стан у Західних країнах і в Україні, її зв'язок з громадською думкою. Виходячи з реалій сьогодення, розкрийте зміст і напрями формування державницької ідеології в сучасній Україні.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чи тотожні поняття світогляд, свідомість, ідеологія, політика? Якщо так, охарактеризуйте особливості взаємовпливу та взаємозв'язку.
2. Дайте визначення політичної культури і проаналізуйте сутність та взаємозв'язок таких понять: культура політичного мислення, культура політичної діяльності.
3. Яку роль відіграє громадська думка в політичній свідомості різних верств населення?
4. Назвіть типи політичної свідомості.
5. У Конституції України записано, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Як розуміти це положення в умовах плюралізму ідей? Аргументуйте свою думку.
6. Дослідіть зміст і характер формування політичної свідомості в сучасному українському суспільстві.
7. Дослідіть політичні традиції і сучасні політичні цінності українського суспільства.
8. З'ясуйте сутність таких категорій: політичний простір, політичний час, культура, культурно-творча діяльність.
9. Визначте основні джерела і засади становлення української національної політичної культури, з'ясуйте і вкажіть основні суперечності та перешкоди на шляху формування сучасної політичної культури українського суспільства.

10. Опрацюйте і законспекуйте основні положення праці В. Липинського “Листи до братів хліборобів”. Визначте теоретичні принципи автора в аналізі української національної політичної культури.

Література [1, с. 204–233; 12; 16; 17, с. 267; 24; 26, с. 291–312; 31, с. 148–163; 32, с. 477–501; 177]

Тема 11. Політична еліта і політичне лідерство

1. Сутність, типологія і функції політичної еліти.
2. Теорії еліт Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса.
3. Сутність і функції політичного лідерства. Типи політичних лідерів.
4. Політичні еліти і лідерство в сучасній Україні.

“Політичну еліту” можна визначити як найвпливовішу частину правлячої соціальної верстви (класу), яка активно впливає на реалізацію її інтересів у владі, в політиці та взагалі у суспільному житті.

Готуючись до семінарського заняття, насамперед слід осмислити ключові поняття і терміни, а саме: політичний лідер, політичний вождь, політичне лідерство, політична еліта, володарююча еліта, партійно-політична еліта, функції політичної еліти, політична олігархія, адміністративна еліта, номенклатура, політичний клас, правляча еліта, політичний правлячий клас, політичний клан, політичне керівництво, етнополітична еліта та ін.

• Проблема політичних еліт є однією з центральних у політології. Вона безпосередньо пов’язана з характером і якістю політичної влади, з конкретним способом її структурування. Аналізуючи політичні еліти, необхідно дати відповіді на питання: хто у певному суспільстві є реальним суб’єктом державного управління і керівництва, у чіях руках зосереджено всю повноту політичної влади, хто прямо чи опосередковано визначає характер найважливіших політичних рішень.

Зауважимо, що політичною елітою називають невеликі групи людей, чиє місце й становище дає їм можливість ухвалювати рішення, які впливають на все життя і розвиток суспільства, або суттєво впливати на процес виникнення і прийняття таких рішень. Якщо такі рішення мають загальнонаціональне значення, то йдеться про національні політичні еліти, коли про загально регіональне — то регіональні еліти. В сучасних умовах політична еліта є невід’ємною складовою

соціальної структури суспільства, яка здатна брати на себе провідну, відповідальну, консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої системи.

- У другому питанні слід розкрити зміст основних концепцій еліт (елітарна концепція Платона, теорії еліт Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, О. Шопенгауера), звернувши увагу на те, що елітизм як цілісна система поглядів та концепцій сформувався у першій половині ХХ ст. завдяки працям В. Парето, Г. Моски і Р. Міхельса. Розглядаючи якісні характеристики еліт та їх типологію, слід звернути особливу увагу на соціальне представництво еліти, систему її рекрутування, номенклатурну систему, особливості формування та етапи еволюції політичної еліти України, її роль та місце у становленні державності, шляхи формування сучасної демократичної політичної еліти в Україні.

- У сучасній політології лідерство не має однозначного тлумачення. Тому при підготовці третього питання необхідно з'ясувати наявні підходи до визначення лідерства. Зміст і форми прояву лідерства визначені рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів: умовами конкретної ситуації; соціальним становищем лідерів і тих, хто йде за ними; їхніми психологічними особливостями тощо. Слід розкрити різні аспекти політичного лідерства на рівні нації, держави.

Політичне лідерство — процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), що добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав. Отже, політичний лідер — це учасник політичного процесу, який, незалежно від формального статусу, намагається і здатний консолідувати зусилля людей, активно впливати на цей процес для досягнення висунутих ним цілей.

Перші спроби осмислення проблем політичного лідерства сягають античних часів. Геродот, Плутарх, Тит Лівій та інші античні мислителі помітили, що там, де складається будь-яка спільність, неодмінно знаходяться й свої лідери — найбільш досвідчені, найсильніші й найсміливіші люди, що дістають підтримку і визнання своїх співплемінників, громадян. Пізніше ця проблема знайшла подальший розвиток у суспільствознавчій думці Середньовіччя, Відродження, Нового часу, в класичній німецькій і сучасній філософії.

Політичне лідерство є одним з основних питань усіх елітарних теорій — від Макіавеллі до його нинішніх прихильників. Західні дослід-

ники розглядають проблему лідерства на теоретичному (робляться спроби загальнотеоретичного вирішення цієї проблеми за допомогою різних філософсько-історичних і політичних концепцій лідерства) та утилітарному (вирішення проблем зводиться до емпіричних досліджень, розробки практичних рекомендацій) рівнях.

Для загальнотеоретичного рівня досліджень проблеми лідерства характерні різні підходи. Так, американський соціолог теоретичного прагматизму Дж. Дьюї стверджував, що розвиток суспільства відбувається випадково, “від ситуації до ситуації” на основі імпульсів, що надходять від лідерів. Натопт веде за собою невелика кількість людей, котрі знають, чого вони бажають. Американський політолог С. Хук у монографії “Герой в історії” писав, що історія є витвором великих людей і тільки лідери можуть впливати на розвиток людства.

Слідом за Фрейдом деякі соціологи вважають лідерство певним видом психічних відхилень, своєрідним наслідком неврозу. І справді, деякі політичні лідери були невротиками (Наполеон, Лінкольн, Робесп’єр, Рузвельт, Пуанкаре, Гітлер, Сталін). Сучасна політологія спирається на типологію, розроблену німецьким соціологом і політологом М. Вебером, як традиційне, харизматичне, раціонально-легальне лідерство.

Слід зазначити, що у політичному житті за характером і масштабами діяльності розрізняють лідерів трьох рівнів: 1) малої групи; 2) громадського руху (організації, партії); 3) політик, який діє в системі владних відносин у національному масштабі.

- Щодо четвертого питання, слід звернути увагу на основні шляхи формування політичної еліти України: 1) як наслідок добору та розстановки кадрів правлячої до 1991 р. КПРС; 2) як наслідок активного чи пасивного опору тоталітарно-колоніальному правлінню; 3) як результат входження до політики нових груп та громадських діячів, безпосередньо не пов’язаних ані з комуністичним режимом, ані з опором йому.

У цей період відбувається процес відродження демократичних інститутів лідерства в Україні. Актуальною постає проблема підготовки й формування громадсько-політичних лідерів нового гатунку. Але дії громадсько-політичних лідерів не завжди супроводжуються зростанням їхнього авторитету, впливу, влади, але й помилками, зникненням з політичної арени.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яку роль відіграє в політиці окрема особа? Як пояснюють різні дослідники поняття “політична еліта”?
2. Яку людину можна вважати політичним лідером?
3. Проаналізуйте історико-соціальну ретроспективу української еліти, її становлення і руйнування.
4. Дослідіть погляди Д. Донцова, В. Липинського, М. Драгоманова щодо ролі еліти в українському державотворенні.
5. Чи сформувалася, на вашу думку, система політичної еліти в сучасній Україні?
6. Проаналізуйте на конкретних політичних фігурах їхній злет чи падіння як політичного лідера.

Література [1, с. 220–222, 281–287; 24; 26, с. 275–290; 32, с. 430–476; 40; 42; 51; 52; 78, с. 18–28; 83; 89; 134; 155; 156; 158; 159; 179, с. 42–46; 190, с. 8–15; 191; 205]

Тема 12. Політична влада

1. Влада як соціальний феномен. Ресурси влади. Класифікація влади.
2. Сутність політичної влади, її структура і функції.
3. Політичний режим, його сутність та типологія.
4. Влада і владні відносини в сучасному українському суспільстві.

Ключові поняття теми: політична влада, державна влада, принципи влади, інституціоналізація влади, політичний режим, авторитарний, тоталітарний, демократичний політичні режими, легітимність, криза політичної влади.

• Влада визначається як здатність і можливість здійснювати свою волю певним суб'єктом чинити вирішальний вплив на діяльність та поведінку людей за допомогою відповідних засобів.

Аналізуючи сутність і зміст влади як соціального явища, треба звернути увагу на те, що вона зумовлена цілим комплексом як матеріальних, так і духовних потреб людини, серед них потреби свободи, самореалізації, самоствердження, розвитку як особистості тощо.

Політична влада має свою специфіку, виявляється як взаємодія суспільних інтересів суб'єктів політики на принципах організованого примусу, що здійснюється завдяки інституціоналізації влади і пріоритетності використання політичних засобів.

- Для визначення сутності політичної влади порівняйте характерні ознаки влади як соціального явища і політичної влади; виявіть спільне і відмінне між політичною і державною владою; встановіть фактори легітимізації влади.

Створення умов для ефективного функціонування політичної влади є ключовим завданням кожного суспільства і охоплює комплекс заходів з його організації і самоорганізації, що полягають у впровадженні державного правління і державного устрою, методів, принципів і засобів регулювання політичних процесів.

Для з'ясування реалізації влади в політичному житті суспільства необхідно розкрити її функції в життєдіяльності суспільства; розглянути реалізацію народовладдя в демократичному суспільстві; визначити сутність та умови функціонального розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову.

- Відповідно до методів здійснення політичної влади, домінування регулюючих, узгоджуючих чи силових форм її забезпечення виділяються політичні режими: тоталітарний, авторитарний та демократичний, що базуються на відносинах залежності, взаємозалежності та незалежності політичних суб'єктів.

У результаті вивчення цього питання студент повинен навчитись віддиференціювати демократичний, авторитарний, тоталітарний політичні режими та наводити приклади їх функціонування в різних країнах.

- Для з'ясування питання влади і владних відносин в сучасному українському суспільстві необхідно охарактеризувати зміст і характер трансформаційних процесів, їх складність і суперечливість в Україні. Увагу слід зосередити на сучасному стані та тенденціях розвитку суспільства, змінах його соціальної структури, орієнтаціях на певні політичні цінності і моделі розвитку, конституційних засадах суспільного розвитку; на характері реформування політичної системи та політичних інституцій, зміні структури і принципів управління та регулювання соціальних процесів, функціонуванні інституту Президента, створенні багатопартійності, реформуванні судової гілки влади, розвитку місцевого самоврядування, розподіли повноважень суб'єктів політичної влади за Конституцією України, створенні законодавчої бази для проведення адміністративної реформи і вирішенні актуальних соціально-політичних питань.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Зробіть порівняльний аналіз існуючих визначень поняття “влада”.
2. Чи може політична влада бути нелегітимною?
3. Чи можливе існування суспільства без влади?
4. Визначте умови реалізації політичної влади та її ефективності в регулюванні суспільних відносин.
5. Спираючись на програмні документи кількох різних політичних партій в Україні, проаналізуйте їх розуміння мети, форм і змісту політичної влади в Україні.
6. Визначте спільне та відмінне у державній і політичній владі.
7. Назвіть і коротко охарактеризуйте основні риси політичної, державної влади в умовах тоталітаризму.
8. Дайте характеристику реалізації влади у сучасному українському суспільстві.

Література [31, с. 119–124; 32, с. 171–197, 377–394; 37; 43; 62; 69; 98; 166; 174; 189]

Тема 13. Політичний процес

1. Поняття “політичний процес”. Структура, характер політичного процесу. Типологія політичних процесів.
2. Людина як суб’єкт і об’єкт політичного процесу.
3. Політична участь людини. Класифікація типів людей щодо участі в політиці.
4. Політична сфера суспільства. Політичне життя, його типи.

• Готуючись до семінарського заняття, слід осмислити ключові поняття: політичний процес, політична стабільність, політична участь, політичне життя, політична активність. При підготовці до семінарського заняття необхідно розглянути політичний процес як сукупність результатів переплетіння різноманітних типів політичної поведінки соціальних спільностей, соціальних верств і громадян. Слід пам’ятати, що соціальною передумовою політичного процесу є процес соціальний. Прикметно, що політичне життя суспільства можна розглядати як сукупність різновекторних і різнодинамічних у часовому вимірі політичних процесів. З’ясувавши специфіку диференціації політичних процесів, складіть схему “Типологія політичних процесів”.

- Розглядаючи людину у сфері політики, слід пам'ятати, що людина є і суб'єктом, і об'єктом політичного процесу. Рекомендовано дослідити механізми, що діють в суспільстві і регулюють помилки та вчинки людей в політичній сфері (державні та громадянські інститути, ідеології та релігії, традиції і звичаї, соціальне середовище та економічні умови).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яке місце і роль людини в розгортанні політичного процесу в державі?
2. Чи кожна людина є особистістю?
3. Як співвідносяться між собою категорії “політичний процес” та “політична стабільність”?
4. Чи тотожні поняття людина, особа, індивід?
5. Які ви знаєте типи політичних процесів?
6. Як класифікують типи людей щодо участі в політиці?

Література [1, с. 153–158; 12, с. 137–152, 228–231; 15; 23, с. 105–116; 24, с. 189–215, 217–232; 31, с. 119–126, 142–148; 32, с. 171–197; 37; 79; 124; 157; 176; 201]

Тема 14. Вибори та виборчі системи

1. Вибори, їх класифікація та особливості при різних політичних режимах.
2. Принципи виборчого права та організація демократичних виборів.
3. Виборчі системи та технології виборів.
4. Політичні вибори і виборчі системи.
5. Основні стадії виборчої кампанії.

- При вивченні першого питання студентіві слід з'ясувати суть виборів як основного засобу делегування влади. Необхідно розглянути класифікацію політичних виборів залежно від предмета обрання та причин проведення. З'ясуйте, за яких умов та обставин вибори можуть розглядатися знаряддям політичного маніпулювання і за яких — інструментом переходу до демократії. Особливу увагу зосередьте на аналізі основних функцій виборів, адже вплив виборів на життя сучасного суспільства досить різноманітний. Встановіть особливості виборів за різних політичних режимів.

- Щодо другого питання, насамперед з'ясуйте поняття виборчого права та його основних демократичних принципів (загальність, рівність, безпосередність, непряме голосування, таємне голосування). Проаналізуйте загальні принципи демократичної організації виборів. З'ясуйте сутність і природу принципів, що діють у сучасній українській державі при організації та проведенні виборів.

- Розкриваючи третє питання, зосередьте увагу на понятті виборів та їх місці у формуванні й функціонуванні демократичної держави; на функціях виборів; принципах виборчого права та демократичної організації виборів; типах виборчих систем (мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна); умовах ефективності виборів; виборах як інституті політичного маніпулювання.

Виборчі технології — сукупність політико-організаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання. Виборчі технології суб'єкти політики обирають відповідно до виборчої системи.

Для означення технології виборчої кампанії слід встановити її структурно-логічну модель; основні стадії виборчого процесу; склад учасників подій та їхні інтереси; рейтинг кандидатів і процедуру їх висування; політичні орієнтири виборців; інформаційно-аналітичне супроводження виборчої кампанії; ефективність пропагандистського впливу; процедуру голосування і підбиття підсумків.

- Аналіз четвертого питання слід розпочати з розкриття нормативних основ виборів. Студенти повинні усвідомити сутність основних виборчих систем, вміти пояснити переваги і недоліки кожної з них, умови ефективності виборів, доцільність виборчої системи в Україні. Опрацьовуючи питання, слід прагнути розкрити зміст і функції політичних виборів як реального механізму формування інститутів влади у демократичному суспільстві.

Вибори — це процедура безпосереднього обрання або висунення певних осіб шляхом відкритого чи таємного голосування для виконання громадських функцій. Це один із способів інституювання державної влади, найпоширеніший механізм створення органів та інститутів влади. Через процедуру політичних виборів здійснюється делегування владних повноважень громадян певним політичним суб'єктам. Таким чином, для визначення ролі виборів у політичному житті необхідно: розглянути можливості реального волевиявлення

громадян через політичні вибори; порівняти існуючі виборчі системи (мажоритарна, пропорційна, змішана), переваги та проблеми реалізації цих виборчих систем; ознайомитись із законодавчими актами про вибори в Україні та в інших державах.

• Це питання потребує від студентів вивчення юридичних процедур проведення виборів, норм міжнародного права в галузі виборчого права, законодавства України про вибори президента, народних депутатів України та місцевих органів влади.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Якими мотивами керуються учасники виборчого процесу?
2. Охарактеризуйте особливості використання загальних політичних технологій.
3. За якою виборчою системою здійснюються вибори до Верховної Ради України?
4. Чи може стати президентом, або народним депутатом України громадянин іншої держави?
5. Розкрийте зміст понять “вибори”, “політичні вибори”, “виборча кампанія”.
6. Які особливості індивідуальних політичних технологій?
7. У чому відмінність між виборами і голосуванням?
8. Яким виборчим правом користуються громадяни, які прийшли в день голосування на виборчу дільницю?
9. Охарактеризуйте особливості політичних технологій під час виборчих кампаній.
10. З’ясуйте зміст понять “виборче право”, “активне виборче право”, “пасивне виборче право”.
11. Зробіть порівняльну характеристику виборчих систем. З’ясуйте основні недоліки кожної з них.
12. За яких умов вибори можуть розглядатися як знаряддя політичного маніпулювання?
13. У чому сутність, механізм, переваги та недоліки пропорційної виборчої системи?
14. Розкрийте зміст юридичних процедур проведення політичних виборів.

Література [1, с. 293–297; 32, с. 343–358; 44; 54; 64; 91; 111; 125; 138; 162; 165; 193; 203; 204; 209]

Тема 15. Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання

1. Генеза політичних партій та громадсько-політичних об'єднань, їх сучасна класифікація.
2. Партійні системи і їх типологія.
3. Становлення багатопартійності в Україні. Партійна й виборча системи в Україні.

Ключові поняття: політична партія, партійна система, функції політичної партії, суспільно-політичні рухи, громадсько-політичні об'єднання.

- При вивченні першого питання головна увага повинна бути зосереджена на висвітленні еволюції політичних партій і громадсько-політичних об'єднань.

У цьому контексті показовою є еволюція політичних партій – від тимчасових аристократичних угруповань, через політичні клуби епохи середньовіччя і парламентські партії періоду буржуазних революцій і до виникнення у другій половині XIX ст. масових партій. Основним призначенням останніх була не тільки робота в парламенті, а й поза ним, в широких масах, з використанням різних засобів пропаганди.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) проголосила право на об'єднання громадян невід'ємною складовою прав громадянина. Це положення зафіксоване як у Загальній Декларації прав людини і закріплене в конституціях більшості країн світу, в тому числі в Конституції України. Сьогодні існує безліч міжнародних, регіональних і локальних добровільних об'єднань громадян, що виникли як результат вільного і свідомого волевиявлення людей на основі спільності інтересів.

При вивченні цього питання з'ясуйте внутрішню будову політичної партії і громадсько-політичного об'єднання, форми і методи їх діяльності на політичній арені держави. Такий аналіз дає можливість глибше усвідомити функціональну роль цих політичних об'єднань, визначити основні критерії, за якими найдоцільніше провести їх класифікацію і з'ясування відмінностей між цими суб'єктами політичного процесу.

При класифікації політичних партій, зокрема, рекомендуємо скористатися традиційно найбільш вживаними для цього критеріями

(ознаками): ідеологічна основа; тип організаційної структури; соціальна база; місце в політичній системі.

Для класифікації громадсько-політичних об'єднань і рухів можна використати ще більш широкий спектр критеріїв (ознак), тому рекомендуємо скористатися універсальною їх типологією, яку запропонував Е. Гідденс. Згідно з його класифікацією громадсько-політичні об'єднання і рухи типологізуються так: трансформаційні (їх діяльність спрямована на радикальні зміни в суспільстві); реформаційні (пов'язані з певними перетвореннями лише деяких сторін суспільства); порятунку (спрямовані на звільнення людей від недоліків, які розцінюються як гріховні); альтернативні (ті, що спрямовані на досягнення часткових індивідуальних змін).

Громадсько-політичні об'єднання відіграють важливу роль у структуруванні політичної системи, формуванні і поновленні еліти, захисті інтересів громадян, їх залученні до формування державної політики тощо. Громадсько-політичні об'єднання виконують важливу інкативну функцію, наприклад засвідчує невдоволення громадян своїм матеріальним, соціальним, політичним або духовним станом.

- Готуючись до другого питання, насамперед слід з'ясувати сутність партійної системи. Партійна система розглядається як система відносин співробітництва та суперництва між політичними партіями у конкретному суспільстві.

Щодо класифікації типів партійних систем, то найпоширенішою є типологія наявних сьогодні у світі партійних систем за кількісним критерієм: однопартійна, двопартійна і багатопартійна. Рекомендовано розкрити сутність багатопартійності, звернувши при цьому увагу на те, що вона є найхарактернішою ознакою політичного розвитку більшості демократичних країн (але не гарантом демократії, оскільки багатопартійність властива і диктаторським режимам), серед яких Україна намагається посісти належне їй місце.

Поряд із класифікацією партійних систем за кількісними критеріями використовуються й інші диференціюючі ознаки, а саме: ідеолого-політичні (ліві, праві, центристські, право- і лівоцентристські, ліберальні, марксистські, соціал-демократичні, консервативні, націоналістичні тощо); загальносистемні (поляризовані (біполярні); багатомірні, атомізовані, наднаціональні, загальнонаціональні; локальні, регіональні, альтернативні та неальтернативні тощо). При цьому слід мати на увазі, що розподіл за ідеолого-політичними та за-

гальносистемними критеріями є дещо умовним, однак і він, як і будь-яка інша типологія, застосовується лише у пізнавальних цілях і не повинен абсолютизуватись.

- Третє питання рекомендовано розпочати з історії виникнення і діяльності перших політичних партій в Україні наприкінці XIX – початку XX ст. Саме в цей час на політичній арені з'являються дві ідеологічні сили – націоналізм і соціалізм, які справили визначальний вплив на формування політичних партій в Україні. На Галичині діяли Радикальна партія (1890), національно-демократична (1899), Соціал-демократична (1899), Католицько-руський союз (1899); в Наддніпрянщині у 1900 р. була утворена Революційна українська партія, яка діяла підпільно (вона стала першою організованою спробою українського руху виступити на політичній арені Росії під прапором незалежності). Згодом подібні організації виникли у Києві, Полтаві, Прилуках, Катеринославі та ін.

Далі слід зробити аналіз процесу формування політичних партій в Україні у перші роки після жовтневого перевороту 1917 р. в Росії. Утворену партійну систему України цього періоду можна поділити на три типи: партії-філії російських партій (РКП(б) (кадети, октябристи, есери); партії національних меншин – єврейські, польські та ін.; національні українські партії – Українська соціал-демократична партія, Українська партія соціалістів-революціонерів (боротьбисти), Українська народна партія тощо. Для поділу партійної системи, що виникла на теренах Західної України у 20–30-ті роки, необхідно застосувати ідеолого-політичні критерії, а саме – ліві, праві, центристичні. Такий аналіз допоможе, насамперед, краще зрозуміти політико-ідеологічну різновекторність.

Встановлення радянської влади в Україні одночасно поклато кінець багатопартійності і утвердило безроздільне панування однієї партії – КПРС, специфіка якого не могла не викликати супротив національно-свідомих українців і створення ними різного роду соціально-політичних угруповань протесту.

Далі слід проаналізувати місце і роль дисидентського руху, створених у 60–80-ті роки, альтернативних КПРС партійних груп у процесі політизації і партизації українського суспільства. Проголошення незалежності України надало могутній імпульс легальному розгортанню процесу становлення багатопартійності.

Нині в Україні функціонує близько півтори сотень партій різної політичної орієнтації – для сучасної партійної системи України ха-

рактерна атомістичність з її нестабільністю і неефективністю. Проаналізуйте специфіку прояву цих ознак в умовах поглиблення кризових явищ у суспільно-політичному житті України.

Слід підкреслити, що атомістичні партійні системи є характерними для держав перехідного стану. Тому є впевненість у тому, що нинішня атомізована партійна система України поступово трансформуватиметься в одну із стабільних і ефективних прогресивних партійних систем. До того ж у політичному спектрі України більшість політичних партій посідають центристські позиції і ставлять своєю ціллю побудову демократичної правової держави, основаної на ринкових відносинах, виступають за рівноправність різних форм власності, політичний плюралізм.

Питання та завдання для самоконтролю

1. З'ясуйте зміст таких основних категорій та понять: партія, політична партія, масова партія, кадрова партія, функції партії, партійна система, однопартійна система, коаліція партій, партійні фракції.
2. У чому відмінність суспільно-політичного руху від політичної партії?
3. Зробіть класифікацію сучасних політичних партій в Україні.
4. На основі аналізу ознак, притаманних політичним партіям і суспільно-політичним організаціям та рухам, визначте, чим останні відрізняються від політичних партій.
5. Зробіть аналіз діяльності найвпливовіших масових громадських організацій і рухів у сучасному світі.
6. Чи є закономірним явищем виникнення партій у суспільстві? Якщо так, то які фактори, об'єктивні чи суб'єктивні, є першопричиною їх виникнення?
7. Проаналізуйте нові тенденції в еволюції сучасних політичних партій.
8. Визначте, які партії чи коаліції в Україні входять до центристського блоку.
9. Які етапи в історії виникнення політичної партії виділяє Макс Вебер? Назвіть ці етапи і коротко охарактеризуйте їх.
10. Визначте правові основи створення і діяльності політичних партій в Україні.

Література [1, с. 191–203; 12, с. 168–184; 26, с. 252–274; 31, с. 112–119; 32, с. 325–358; 53; 72; 77; 147; 172]

Тема 16. Демократія в політичному житті суспільства

1. Поняття демократії, її зміст та ознаки. Типи і форми демократії. Демократичні принципи і демократичні процедури.
2. Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії.
3. Особливості становлення і розвитку демократії в сучасній Україні.

Ключові поняття: демократія, плюралізм, представницька демократія, безпосередня демократія, свобода, відповідальність.

• Готуючись до першого питання, з'ясуйте, що розуміється під демократією, які її витoki та історичні форми. Слід пам'ятати, що термін “демократія” вживається у кількох значеннях.

Демократія — це організація політичного і громадянського суспільства, яка забезпечує реальне народовладдя, засноване на повазі прав і свобод людини і громадянина. Демократія — це влада народу, народовладдя, форма політичного, державного устрою, де визнається, що народ є джерелом влади, його право брати участь у вирішенні суспільних, державних питань, при визнанні принципів свободи, рівності та інших прав громадян, що передбачає введення правових гарантій і реалізацію їх у всіх сферах життя суспільства.

Проаналізуйте історичні етапи розвитку демократії: 1) демократія в античну епоху; 2) розвиток демократії в умовах Середньовіччя; 3) демократія в період вільного підприємництва (капіталізму). Дайте характеристику типам демократії, звернувши увагу на їх особливості (безпосередня і представницька).

Аналіз теоретичних концепцій демократії, її принципів та інститутів дає можливість розкрити сутнісні риси демократії як форми організації політичного суспільства. Науковий підхід потребує ще й аналізу реально існуючих демократичних інститутів, відносин, цінностей, їх практичного функціонування в конкретних суспільствах.

• Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії дає можливість з'ясувати як загальні, так і відмітні ознаки становлення і розвитку демократії як форми організації політичної влади, управління і соціального процесу життєдіяльності людей в цілому.

Дайте характеристику і зробіть аналіз сучасних систем політичної демократії (американська, британська, французька системи; соціал-демократична модель і демократія державного соціалізму).

З'ясуйте, чи може бути довільно замінена одна система демократії на іншу систему.

- Досліджуючи це питання, слід зробити аналіз історико-культурних і соціально-політичних підстав і традицій в розвитку демократії України, значення волі та демократії в суспільно-політичному житті козацтва, революційно-демократичних, ліберально-демократичних ідей в політичній думці. Перший основоположний акт на шляху до незалежності України — Декларація про державний суверенітет України — став основою побудови для нової, самостійної держави.

З'ясуйте особливості сучасного конституційного процесу, розбудови і розвитку політичної системи, еволюції інститутів парламентаризму та президентства в Україні, політичної культури та її впливу на розвиток демократії.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Простежте зміни антидемократичної і демократичної традицій мислення, починаючи від Платона.
2. Назвіть основні демократичні принципи. Як ви розумієте принцип прав меншості? В якій формі може реалізуватися право меншості на опозицію?
3. Чи згодні ви з тим, що парламентарії — “слуги народу”? Аргументуйте свою відповідь.
4. Кому із мислителів належить антидемократична традиція мислення, а кому — позитивний зміст поняття демократії: Платон, Макіавеллі, Монтеск'є, Гоббс, Локк, Руссо, Кант?
5. Назвіть основні демократичні принципи і демократичні процедури.
6. Що таке свобода і відповідальність?

Література [11; 12, с. 184–199; 15, с. 50–76; 16; 29, с. 113–117; 32; 35–37; 49; 56; 61; 105; 112; 126; 142; 181]

Тема 17. Сучасні глобалізаційні процеси

1. Глобалістика та передумови її виникнення.
2. Політичні аспекти глобальних проблем сучасності.

- Щодо першого питання слід усвідомити передумови виникнення глобалістики, напрями, в яких вона розвивається, ознайомитися з її концепціями, основними поняттями: глобалізація, глобальні проблеми, глобальна криза.

- Готуючись до другого питання, треба визначити глобальні проблеми людства, їх характерні ознаки, класифікацію, природу та по-

ходження; показати взаємозв'язок, динаміку та загострення глобальних проблем.

Дайте характеристику найбільш впливовим проблемам сьогодення: екологічна, забезпечення ненасильницького миру, сировинна і енергетична, демографічна і продовольча, подолання економічної та культурної відсталості, ліквідація небезпечних хвороб, мирне освоєння космосу і надр світового океану.

Спираючись на праці Г. Кана, Е. Вінера, Д. Белла, П. Холла, М. Рішоньє, П. Хоукена, Дж. Огілві, П. Шварца, Т. Розака, Б. Гаврилишина, Зб. Бжезінського, О. Тофлера та ін., визначте найбільш можливі політичні шляхи розв'язання глобальних проблем людства.

Друге питання передбачає усвідомлення загрози земній цивілізації через споживацьке ставлення людського суспільства до природи та її ресурсів. Студенти повинні з'ясувати специфіку глобальних проблем у постбіполярному світі, зокрема розкрити зміст проблем формування нового світового порядку та схарактеризувати наявні підходи до їх вирішення.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Яким, на вашу думку, має бути механізм подолання цивілізаційних конфліктів і запобігання їм? Які реалії сучасного світу заважають виробленню такого механізму? Відповідь обґрунтуйте.
2. Розкрийте зміст сучасних глобалізаційних процесів. Мутація яких геополітичних чинників ними спричинена? У який спосіб, на вашу думку, держава має вирішувати, з огляду на таку мутацію, проблему безпеки своєї території? Відповідь обґрунтуйте.
3. Схарактеризуйте прояви глобалізації в різних сферах суспільного життя і спробуйте сформулювати основні парадокси глобалізації. Які, на ваш погляд, причини цих парадоксів та можливі наслідки їх невикористання?
4. Проаналізуйте відомі вам сценарії нового світового порядку. Яке місце відводиться Україні в кожному з них?

Література [106; 171; 194]

Тема 18. Світова політика і міжнародні відносини

1. Світовий політичний процес, його сутність та тенденції розвитку.

2. Цілі і функції міжнародної політики. Сутність та особливості міжнародних відносин.
3. Суперечності геополітичного вибору України і моделі світового порядку.

Ключові поняття: зовнішня політика, міжнародна політика, міжнародні відносини, національний інтерес, дипломатія, політична стабільність, міжнародне співробітництво, пацифізм, політика з позиції сили, внутрішня політика.

- Вітчизняні і зарубіжні політологи, аналізуючи світовий політичний процес, стан та тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин, зазначають їх складність, багатогранність та суперечливість. У системі глобальної взаємодії держав виявляються як відносини співпраці і взаємодопомоги, так і протистояння, протидії, експансії. Актуальні проблеми розвитку цивілізації аналізуються в працях О. Шпенглера, А. Тойнбі, К. Райта, Ш. Ейзенштадта, С. Хантінгтона, М. Данилевського, Ю. Пахомова, С. Кримського, Ю. Павленка та інших дослідників.

З'ясуйте, в чому сутність понять “політичний процес”, “світовий політичний процес”, “міжнародна політика”, “зовнішня політика”, “міжнародні відносини”, “політичний інтерес”, “національний інтерес”, “державний інтерес” і доведіть їх співвідношення у світовій політиці; проаналізуйте роль діючих суб'єктів світового політичного процесу; покажіть, за якими критеріями слід типологізувати міжнародні відносини; яким методам вирішення міжнародних проблем віддається перевага в сучасних умовах (переговорам, діалогу, компромісам чи застосуванню сили, тиску, втручанню у внутрішні справи). Аргументуйте свою відповідь.

- Готуючись до другого питання, з'ясуйте складові міжнародних відносин, діалектику внутрішньої та зовнішньої політики, критерії класифікації форм та видів міжнародних відносин. Дайте характеристику основним тенденціям розвитку сучасної світової політики. Дослідіть специфіку співробітництва та взаємозалежності як чинників міжнародного життя. Охарактеризуйте тенденції взаємовідношення національних і загальнолюдських інтересів. З'ясуйте процеси інтеграції та дезінтеграції в системі міжнародних відносин. Розкрийте важливість “балансу сил” та “балансу інтересів” у світовій політиці.

Особливу увагу при підготовці слід приділити дослідженню проблем формування колективної безпеки і ролі ООН та інших міжнародних організацій у забезпеченні миру, безпеки, консенсусу.

• Ознайомтесь з геополітичними теоріями Ш. Монтеск'є, Р. Челлена, Й. Гердера, Ф. Ратцеля, Е. Бюрка, Х. Маккіндера, А. Фергюссона, А. Мехена, К. Хаусхофера, Г. Спенсера, Н. Спільмена, М. Вебера, Дж. Тюрнера, Дж. Кіфера, С. Соловйова, В. Ключевського і визначте сутність геополітики. Вивчаючи праці відомих українських геополітиків: М. Грушевського, В. Липинського, С. Рудницького, І. Лисяк-Рудницького, С. Томашівського, М. Драгоманова, Д. Донцова, Р. Лашенко, Б. Крупницького, Ю. Липи, А. Яковліва та ін., розкрийте сутність основних геополітичних векторів України (слов'янофільський, чорноморсько-балканський, чорноморсько-балтійський, центрально- і західноєвропейський, геоцентричний, «східно-західної рівноваги»).

Посилаючись на останні документи і виступи Президента, інших керівників держави, сформулюйте сучасні геостратегічні інтереси і орієнтири України, спрогнозуйте можливі наслідки інтеграції з країнами Заходу і Сходу (СНД, Росія). Поясніть, чи не постає російське питання дестабілізуючим чинником у посткомуністичних державах; чи не існує для України проблеми російської імперії.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Як співвідносяться поняття “мораль” і “міжнародна політика”? Наведіть приклади аморальності в міжнародній політиці однієї-двох держав світу.
2. Назвіть основні принципи сучасної міжнародної політики.
3. Чи ідентичні поняття “зовнішня політика” і “міжнародна політика”?
4. Чи є синонімами поняття “міжнародна політика” і “міжнародні відносини”?
5. Що таке дипломатія, яке її завдання?
6. Які основні компоненти включають національні інтереси України?

Література [12, с. 271–296; 24; 31, с. 163–169; 32, с. 502–539; 33; 118; 129; 137; 170]

Тема 19. Етнонаціональні спільності і політика

1. Етнонаціональні спільності як суб'єкти і об'єкти політики.

2. Етнонаціональні відносини у процесі політизації українського суспільства.
3. Етнонаціональна політика в сучасній Україні.

- Вивчення першого питання треба розпочати зі з'ясування сутності понять “суб’єкт” та “об’єкт” етнонаціональної політики, розкрити зміст суб’єкт-об’єктних відносин етнонаціональних спільнот-етносів, націй, етнічних та етнографічних груп, національних меншин тощо. Необхідно з’ясувати зміст словосполучення “етнонаціональні спільноти”, використовуючи визначення понять “етнос” та “нація”.

Етнонаціональна політика посідає одне з провідних місць у державній політиці, оскільки у світі фактично не існує моноетнічних держав. Для усвідомлення цього необхідно з’ясувати, що є об’єктом етнонаціональної політики, а також як задовольняються етнічні інтереси і потреби різних етнічних груп, які механізми застосовуються для гармонізації етнонаціональних відносин, врегулювання та локалізації міжнаціональних конфліктів. Крім цього, слід засвоїти загальновизнані принципи етнополітики, яких дотримуються більшість країн сучасного світу, нормативні акти окремих країн та норми міжнародного права, що регулюють етнополітику.

- Щодо другого питання, слід з’ясувати, як процес політизації впливає на поглиблення етнонаціональних відносин в Україні. Вивчення цього питання необхідно розпочати з розкриття структури внутрішніх і міжнаціональних відносин, їх ідеологічних засад (націоналізму та інтернаціоналізму) і основоположних політичних принципів (національної єдності і взаємодовіри між націями).

Оскільки у межах з’ясування сутності внутрішніх і міжнаціональних відносин є питання, пов’язані з вирішенням політичних проблем (здобуття незалежності, національного самовизначення, вибір державно-правових форм об’єднання, рівність прав націй, створення умов для вільного розвитку мов і культур, поєднання національних та інтернаціональних завдань тощо), рекомендовано розкрити їх зміст і визначити найбільш оптимальні шляхи їх розв’язання.

- У найзагальніших рисах етнонаціональну політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність у сфері відносин між етнічними і національними спільнотами з метою поглиблення етнонаціональної єдності і взаємодовіря між націями.

Визначення особливостей етнонаціональної політики в сучасній Україні передбачає з'ясування стану етнонаціональних відносин у державі, забезпеченості міжетнічних і міжнаціональних стосунків нормативними актами, розкриття сутності етнонаціональної політики та її основних принципів. Вивчення сутності етнонаціональної політики і практики втілення її в життя в сучасній Україні рекомендуємо розпочати із з'ясування особливостей національного розвитку. Серед них чи ненайважливішою є багатовікова залежність українців від сусідніх держав, результати якої і сьогодні справляють негативний вплив на процес націотворення.

Глибше з'ясувати зміст цієї особливості рекомендуємо через розкриття таких деструктивних явищ у сучасному політичному житті, як русифікація етнічних українців, деформація їх національної свідомості, комплекс меншовартості, неприродний, однак наявно існуючий політико-ідеологічний поділ українців на східняків і західників, тощо.

Розробка науково обгрунтованої етнонаціональної політики передбачає також і врахування як позитивних рис українців (волелюбність, демократизм, розвинене почуття приватної власності і та ін.), так і негативних (індивідуалізм, надмірна терпимість тощо).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть і коротко охарактеризуйте підходи до визначення нації.
2. Чи є взаємозв'язок між націоналізмом і інтернаціоналізмом? Якщо є, то в чому? Якщо немає, то чому?
3. Що означає “національне самовизначення народів”?
4. Чи зіллються, на вашу думку, нації в майбутньому? Аргументуйте.
5. Дайте визначення поняття “державна мова”.
6. У чому відмінність між поняттями “український народ”, “українська нація”, “народ України”, “населення України”?
7. На яких підвалинах базується культура міжнаціонального спілкування? Назвіть антиподи культури міжнаціонального спілкування.
8. Дайте визначення понять “національна свідомість” і “національна самосвідомість”.
9. Як взаємодіє між собою нація і держава?
10. Яка різниця між поняттями “патріотизм” і “націоналізм”?

11. На основі рекомендованої літератури з'ясуйте зміст таких понять: етнос, народність, народ, нація, національні відносини, націоналізм, інтернаціоналізм, космополітизм, фашизм, расизм, сепаратизм, національний ренесанс.
12. Визначте причини деформації національного розвитку в Україні та зміст сучасної національної політики держави.

Література [2; 5; 9; 35; 37; 38; 45; 68; 80; 82; 86; 90; 104; 115; 136; 168; 182; 192]

Тема 20. Політика і релігія

1. Релігія і церква в політичному житті суспільства.
2. Основні релігійні доктрини сучасності.
3. Міжконфесійні відносини в сучасній Україні.

Ключові поняття: релігія, клерикальна церква, теологія, християнство, буддизм, іслам, католицизм, православ'я, протестантизм, міжконфесійні відносини, теократія.

• Розгляд першого питання доцільно розпочати зі з'ясування взаємовідносин між політикою і релігією, адже все більше утверджується позиція тих представників науки та громадськості, які схильні вважати, що релігія і церква є важливим інструментом політики, яка за ступенем свого впливу на маси може зрівнятися лише із засобами масової інформації.

Визначення статусу релігії і церкви як суб'єктів політики рекомендовано з'ясувати шляхом аналізу виконуваних ними функцій: світоглядної, компенсаторної, комунікативної, інтегруючо-дезінтегруючої, легітимуючо-розлегітимуючої.

Вивчення проблеми взаємовідносин релігії і держави радимо розпочати зі з'ясування сутності понять “віра”, “знання”, “свобода совісті”, а потім слід визначити основні принципи, згідно з якими регулюються взаємовідносини між державою і церквою, і провести їх аналіз.

• Проаналізуйте сутність релігійних соціально-політичних доктрин, враховуючи їх основні спрямування:

- християнські релігії – від скасування приватної власності як основи суспільного життя до можливості та легальності різних форм власності; ідея асоціації праці та капіталу; всебічне зміцнення позицій держави; релігійно-мотивована орієнтація

на переустрій суспільства на універсальних загальнолюдських цінностях тощо;

- іслам — ствердження, що земні порядки є вічні і незмінні; непохитність фундаментальних цінностей раннього ісламу; створення єдиної мусульманської нації та ін.;
- буддизм — збереження чистоти релігії; очищення її від світського; модернізація та заклик до духовенства і віруючих всіляко залучатися до суспільного життя, формувати “третій шлях” розвитку суспільства, який відрізняється від існуючих суспільств; всебічне вдосконалення людини; заклик до буддистів усього світу згуртуватися для захисту миру тощо.

• Щодо аналізу сучасних релігійних організацій, рухів, конфесій та міжконфесійних відносин в Україні спочатку необхідно зробити історичний аналіз становлення релігійного життя та формування відносин між релігією і церквою. При цьому не слід забувати, що Україна поліконфесійна держава, де головним віровизначенням є християнство, як частина найбільш розповсюдженої світової релігії. Сьогодні в Україні функціонують три незалежні православні церкви: Українська Православна Церква Київського патріархату (УПЦ Кп), Українська Православна Церква Московського патріархату (УПЦ Мп), Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), а також дві самостійні греко- і римсько-католицька церкви (УГЦ і РКЦ).

Проаналізуйте взаємовідносини держави і православних церков, а також взаємовідносини між ними.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Визначте історичні і регіональні особливості релігійних конфесій в Україні.
2. Проаналізуйте основні соціальні і політичні доктрини найвпливовіших релігійних конфесій в Україні.
3. З'ясуйте правовий статус релігійних організацій в Україні.
4. Дайте визначення поняття “християнсько-демократичний рух”.

Література [60; 95; 97; 102; 144; 145; 148; 149; 154; 169]

Тема 21. Політичний маркетинг і політичний менеджмент

Заняття 1

1. Політичне управління. Політичне рішення. Політична діяльність.
2. Політичний менеджмент.
3. Політичний маркетинг. Дослідження політичного ринку.

- При вирішенні першого питання особливу увагу слід звернути на з'ясування того, як співвідносяться між собою політика і управління; встановлення основних завдань політичного управління; виявлення залежності ефективності управлінської діяльності.

Політичне управління — цілеспрямований вплив людей і владних структур на суспільство в цілому або його окремі сфери з метою їх оптимізації (впорядкування і розвитку) для досягнення певних цілей. Ефективність управлінської діяльності значною мірою залежить від її соціотехніки. Соціотехніка — сукупність форм, методів і засобів, які використовуються суб'єктами управління для досягнення поставлених цілей. Проаналізуйте і дайте оцінку таким типам управління, як: “авторитарне”, “анархічне”, “демократичне”, “ефективне”, “неефективне”, “позитивне”, “негативне”, “волютаристське”, “директивне”, “авторитетне”, “прагматичне і моралізаторське” тощо.

Основними елементами процесу управління є збирання та оцінювання інформації, ухвалення рішення, організація його виконання, здійснення контролю, координація і регулювання дій, перевірка виконання та оцінювання результатів. Стрижнем управлінської діяльності є ухвалення рішень. Політичні рішення є актом вибору одного з можливих варіантів політичної діяльності. Для того щоб з'ясувати, що необхідно знати суб'єкту управління для ухвалення правильного політичного рішення, проаналізуйте такі фактори обставин впливу на політичне рішення: потреби та інтереси різних категорій людей; думки й настанови безпосередніх виконавців рішення; принципи вироблення рішень суб'єктом управління; методи ухвалення політичного рішення (голосування за більшістю і консенсусом); труднощі вироблення політичного рішення; правові норми, засоби тиску і захоочення, умовляння та маніпулювання; способи і засоби підвищення ефективності управлінського рішення.

- Готуючись до другого питання, треба відповісти на питання: що таке менеджмент і що таке політичний менеджмент, їх функції і види.

Політичний менеджмент передбачає безпосередній розгляд, ухвалення та втілення у практичне життя політичних рішень.

Політичний менеджмент — система управління політичними процесами, наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації в політичній практиці.

Для визначення сутності і змісту політичного менеджменту розкрийте особливості менеджменту у різних сферах суспільної діяльності; сформулюйте основні вимоги до роботи правлячої команди; проаналізуйте схему прийняття політичного рішення (фази, алгоритм, методи).

Політичний менеджмент охоплює систему управління політичною сферою суспільства. Це передбачає безпосередній розгляд, ухвалення та втілення у життя політичних рішень, які іноді не позбавлені помилок. Тому проаналізуйте сутність і рівні політичного ризику, покажіть чинники та симптоми політичного ризику, дайте оцінку політичному ризику в цілому. Поміркуйте, як можна вдосконалити механізм управління політичним ризиком.

- Готуючись до третього питання, насамперед необхідно осмислити і з'ясувати сутність політичного маркетингу як засобу організації діяльності в політичній практиці. Для цього слід зосередити увагу на таких положеннях: складові та функції політичного маркетингу; політична інженерія та її методи; моделі ухвалення політичних рішень; політична програма; політична позиція; політична оцінка; політична девіація (криміналізація); політичне насильство; політичний тероризм. Розглядаючи питання, з'ясуйте зміст понять “політичний маркетинг”, “політична позиція”, “політична акція”, “політичний патронаж”, “політичне насильство”, “політичний міф”, “політичний стереотип”, “політична програма”.

Маркетинг у політичній сфері — це діяльність, спрямована на створення, підтримання чи зміну поведінки людей щодо певних політичних ідей, явищ, подій, організацій, лідерів. Маркетингові технології дають змогу виявити орієнтації громадської думки, рівень конкурентоспроможності політичних груп. Політичний маркетинг — сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю над ринком влади.

Визначну роль у політичному маркетингу відіграє політичне рекламування, тобто технологія й організація політичної рекламної компанії. Для визначення її суті з'ясуйте структуру та основні завдання політичної реклами, переваги і недоліки засобів поширення політичної реклами, принципи політичного рекламування, покажіть стратегію рекламної діяльності та її рівні, усвідомте мотиви політичного рекламного звернення та роль рекламодавця, рекламоносія і рекламодержувача.

Одним із найпоширеніших видів політичного маркетингу, які використовуються під час політичної боротьби за місця у представницькій та виконавчій владі, є виборча інженерія. Виборча інженерія — це пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячої та політичної еліти щодо завоювання і зберігання влади в державі (регіоні, місті тощо). З'ясуйте сутність виборчої інженерії, акцентуючи для цього увагу на методах виборчої інженерії, до яких вдається політична владна еліта; на методиці і техніці дослідження ефективності політичного маркетингу.

Пам'ятайте, що дослідження політичного ринку передбачає вивчення та аналізування політичної культури суспільства, рівня розвитку партійно-політичних структур, банку політичних лідерів (тобто політичної та правлячої еліти).

Питання та завдання для самоконтролю

1. Визначте чинники, що впливають на ефективність управлінської діяльності і порівняйте їх з критерієм ефективності управління.
2. Як співвідносяться між собою політика та управління?
3. Сформулюйте основні вимоги до роботи правлячої команди.
4. Визначте роль бюрократії в ухваленні та реалізації управлінських рішень.
5. Чим зумовлена політична поведінка і політична діяльність різних суб'єктів політичного процесу?
6. Який механізм прийняття політичного рішення? Охарактеризуйте основні його етапи.
7. Як взаємодіють політичні технології та механізми реалізації політичних рішень?
8. Проаналізуйте негативні тенденції бюрократизації політики та підміни її управлінням, а також правові засоби упередження й подолання негативних тенденцій.

9. Визначте межі допустимих дій у створенні негативного іміджу суперника під час виборчої кампанії.
 10. Що таке маніпулювання суспільною свідомістю і як воно виявляється у політичній сфері?
 11. Проаналізуйте сучасне макросередовище та визначте особливості його впливу на розвиток мікроелементів політичного буття.
 12. Проаналізуйте схему прийняття політичного рішення.
 13. Дайте оцінку політичному ризику.
 14. Проаналізуйте основні методи виборчої інженерії, що застосовуються в Україні під час виборчих кампаній.
- Література* [1, с. 298–368; 10; 13; 17; 41; 44; 54; 65; 85; 96; 101; 120; 133; 139; 163; 164; 196; 199; 200; 202]

Заняття 2

1. Політична іміджологія.
2. Політичне прогнозування.
3. Технологія виборчої кампанії.

• Політичний лідер та його команда неминуче стикається з проблемою образу реального та ідеального діяча, який сформувався у суспільній свідомості виборців. Такий образ отримав назву “імідж”, давши ім’я спеціальній науці іміджології. Іміджологія — наука, що вивчає проблеми формування й створення у суспільній свідомості образів суспільних інститутів (держави, політичних партій, організацій, установ) та окремих політичних лідерів, виробляє сукупність прийомів, технологій і засобів формування у суспільній свідомості відповідних образів реальних суб’єктів політики.

Тому, розглядаючи перше питання, з’ясуйте теоретичні засади політичної іміджології. Для цього дайте визначення понять “імідж”, “іміджологія”; зазначте спільне й відмінне в іміджі організації і лідера; проаналізуйте основні елементи іміджу і чинники його формування.

У формуванні іміджу політичних лідерів і організацій значну роль відіграють технологічні аспекти іміджології. Тому особливу увагу зверніть на визначення основних типів іміджу та його складових; технології побудови іміджу; на практику іміджмейкерства у політичних процесах України.

- Прогностика — це наука, що охоплює методологію дослідження динаміки та перспектив розвитку різноманітних процесів і явищ соціального життя. Політичне прогнозування — це наукове дослідження (передбачення) перспектив конкретного політичного суб'єкта, політичної ситуації та політичного процесу загалом.

Розглядаючи це питання, зверніть увагу на методологію політичного прогнозування. З'ясуйте такі аспекти: раціональне та ірраціональне у політичній науці та практиці; передбачуване і непередбачуване і політиці. Осмисліть основні моменти співвідношення загальних і спеціальних методів передбачення політичного поступу; врахування змін стадій стабільності та кризових обставин; багатоваріантності та альтернативності шляхів і можливостей соціально-політичного розвитку; внутрішньо- і зовнішньополітичного прогнозування.

Розгляньте типи (пошуковий, нормативний, вірогіднісний тощо), принципи (альтернативності, системності, безперервності, верифікації) прогнозів; методи прогнозування. Рекомендуємо звернути увагу на методи, які довели свою ефективність на практиці (колективної експертної оцінки, “мізковий штурм”, метод “Дельфі”, побудови сценаріїв, екстраполяції, моделювання тощо).

Вироблення прогнозу є складним і досить тривалим процесом, тому складається з кількох етапів. Проаналізуйте основні етапи вироблення прогнозу і з'ясуйте критерії його ефективності.

- Готуючись до третього питання, з'ясуйте зміст та прикметні характеристики понять “виборча кампанія”, “виборча технологія”. Розгляньте типи та основні етапи виборчих кампаній, з'ясуйте роль головних дійових осіб у виборчій кампанії та їхні інтереси. Проаналізуйте основні етапи діяльності в ході виборчої кампанії (зокрема, інформаційно-аналітичне супроводження виборчої кампанії, процедури голосування і підбиття підсумків).

Особливу увагу необхідно звернути на практику застосування різних методів організації та адміністрування виборів, фінансування виборчих кампаній у виборчій інфраструктурі України, наявність випадків маніпуляцій на виборах.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Які способи формування іміджу політичного лідера є, на ваш погляд, конструктивними?
2. Охарактеризуйте поняття функціонального іміджу. Визначте його складові.

3. З'ясуйте сутність контекстного іміджу.
4. Визначте основні ознаки порівняльного іміджу.
5. Розкрийте сутність, типи, рівні, принципи та методи політичного прогнозування.
6. Беручи за основу діяльність найпопулярніших українських політичних лідерів, обґрунтуйте перемогу одного з них на майбутніх президентських виборах.
7. Яке місце посідає процес прийняття рішень у сучасній політиці?
8. Дайте характеристику основних каналів та особливостей політичного впливу ЗМІ в сучасній Україні.
9. Чим викликана значна кількість “брудних технологій” у виборчих кампаніях в Україні?
10. Визначте межі допустимих дій у створенні негативного іміджу суперника під час виборчої кампанії.
11. Що розуміють під маніпулюванням суспільною свідомістю і як воно виявляється у політичній сфері?
12. Розкрийте сутність технологій проведення електоральних кампаній.
13. Проаналізуйте схему прийняття політичного рішення.

Література [1, с. 288–292, 300–313; 14; 28; 55; 64; 67; 73; 78, с. 47–80; 111; 113; 121; 133; 141; 150; 161]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Бєбик В. М.* Політологія для політика і громадянина. — К.: МАУП, 2004. — 423 с.
2. *Етносоціологія: терміни та поняття: Навч. посіб.* — К., 2003.
3. *История политических и правовых учений: Метод. пособие по изучению курса “История политических и правовых учений” / А. А. Тесля.* — Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2006. — 62 с.
4. *Каменская Г. В., Радионов А. Н.* Политические системы современности: Пособие. — М.: ОНЕГА, 1994. — 224 с.
5. *Картунов О. В.* Етноси, нації та етнонаціональна політика // Політологія: Підручник / За ред. Ю. І. Кулагіна, В. І. Полуриза. — К., 2002.
6. *Кирилюк Ф. М.* Історія політології: Підруч. для вищ. навч. закл. — К., 2001.

7. Лазоренко С. В., Лазоренко О. О. Теорія політології. — К., 1996. — С. 8–24.
8. Мадіссон В. В. та ін. Історія розвитку політичної думки: Курс лекцій: Навч. посіб. — К., 1996.
9. Нельма О. В. Теорія етносу: Навч. посіб. — К., 1997.
10. *Общая и прикладная политология: Учеб. пособие* / Под общ. ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова. — М., 2001.
11. *Основи демократії*: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. А. Колодій. — К., 2002.
12. *Основи політології*: Навч. посіб. / Кер. авт. кол. Ф. М. Кирилюк. — К., 1995. — С. 126–137.
13. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності. — К., 1996.
14. *Політична аналітика, прогнозування та політичні консультації*: Курс лекцій / С. О. Телешун, А. С. Бородин. — К., 2001.
15. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку*: Навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти / За ред. Ф. М. Рудича — К.: Парлам. вид-во, 2002. — 327 с.
16. *Політологічний енциклопедичний словник* / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна та ін. — К.: Генеза, 2004.
17. *Політологія*. Навчально-методичний комплекс: Підручник. — К.: ЦНЛ, 2004. — 704 с.
18. *Політологія у запитаннях та відповідях*: Навч. посіб. / За заг. ред. К. М. Лемківського. — К., 2003.
19. *Політологія*: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов. — К.: ІнЮре, 2005.
20. *Політологія*: Підручник — 2-ге вид. / За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. — К., 2001.
21. *Політологія*: Підручник — 2-ге вид., переробл. та допов. / За наук. ред. А. Колодій. — К., 2003.
22. *Політологія*: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. — К.: Академія, 2006. — 568 с.
23. *Політологія: наука про політику* / За заг. ред. В. Г. Кременя, М. І. Горлача. — К.; Х., 2001.
24. *Політологія* / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін. — К.: Здоров'я, 2004. — 776 с.
25. *Політологія*: Підручник / За заг. ред. проф. В. Г. Кременя, проф. М. І. Горлача. — Х.: Друк. центр “Єдинокор”, 2001.

26. *Панарин А. С.* Политология: Учебник. — М.: ПБОЮЛ С. М. Грачев, 2001. — 448 с.
27. *Рудич Ф. М.* Політологія: Підручник. — К.: Либідь, 2004.
28. *Рябов С. Г.* Політологія: словник понять і термінів. — К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2001. — 256 с.
29. *Салтовський О. І.* Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). — К.: ПАРАПАН, 2002. — 396 с.
30. *Швидак О. М.* Політологія: Практикум: Навч. посіб. — К., 2001.
31. *Шляхтун П. П.* Політологія (теорія та історія політичної науки): Підручник. — К., 2002.

Нормативна

32. *Декларація* про державний суверенітет України. — К., 1991.
33. *Документы* свидетельствуют: Из истории деревни накануне и в ходе коллективизации 1927–1932 гг. — М., 1989.
34. *Акт* проголошення незалежності України. Прийнятий Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. — К., 1991.
35. *Декларація* про державний суверенітет. — К, 1990.
36. *Конституція* України. — К, 1996.
37. *Декларація* прав національностей України // Інформ. бюл. М-ва України у справах національностей, міграцій та культів. — 1995. — № 2.
38. *Загальна* декларація прав людини. — К., 1996.

Додаткова

39. *Абашкина К., Косолапова Ю.* О теориях лидерства в современной политической психологии // США: экономика, политика, идеология. — 1993. — № 4.
40. *Абизов В. Є., Кремень В. Г.* Політичні рішення: механізм прийняття. — К., 1995.
41. *Алифанов С.* Основные направления анализа лидеров // Вопр. психологии. — 1991. — № 3.
42. *Амелин В. Н., Зотова З. М.* Эффективное управление избирательной кампанией. — М.: РЦОИТ, 2001. — 97 с.
43. *Амелин В. Н., Федоркин Н. С.* Стратегия избирательной кампании. — М.: РЦОИТ, 2001. — 103 с.
44. *Антонюк О. В.* Основы этнополитики. — К.: МАУП, 2005. — 427 с.

45. *Апанович О.* Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. — К., 1993.
46. *Апанович О.* Українсько-російський договір 1654. Міфи і реальність. — К., 1991.
47. *Аристотель.* Політика / Пер. з давньогрецьк. О. Кислюча. — К.: Основи, 2005. — 239 с.
48. *Арон Р.* Демократия и тоталитаризм. — М., 1993.
49. *Арон Р.* Этапы развития социальной мысли. — М: Издат. группа. “Прогресс”; “Универс”, 1993. — 606 с.
50. *Ашин Г. К.* Политическое лидерство: оптимальный стиль // Общество. науки и современность. — 1993. — № 2.
51. *Ашин Г. К.* Формы рекрутирования политических элит // Общество. науки и современность. — 1998. — № 3.
52. *Бабкіна О. В.* Політологія. — К.: МАУП, 2003. — 528 с.
53. *Бабик В. М.* Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз. — К.: МАУП, 2005.
54. *Бабик В. М.* PR в органах державної влади та місцевого самоврядування. — К.: МАУП, 2003. — 240 с.
55. *Бергер А. К.* Политическая мысль древнегреческой демократии. — М., 1966.
56. *Бердяев И. А.* Истоки и смысл русского коммунизма. — М., 1990.
57. *Беренштейн Л., Панченко П., Рейт О.* Розбудова громадянського суспільства в Україні. — К., 1999.
58. *Білоус В. С.* Проблема становлення і розвитку правової держави і громадянського суспільства // Політолог. вісн. — 1993. — Ч. 3. — С. 10–24.
59. *Брайчевський М. Ю.* Утверждения христианства на Руси. — К.: Наук. думка, 1988.
60. *Бурлацкий Ф. М.* После Сталина: Заметки о политической оттепели // Новый мир. — 1988. — № 10.
61. *Вебер М.* Политика как призвание и профессия // Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.
62. *Верстюк В. Ф.* М. С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк, Р. Я. Пиріг. — К.: Либідь, 1996. — 144 с.

63. *Вибори і референдуми в Україні: проблеми теорії і практики: Зб. / Центральна виборча комісія; М. М. Рябець (гол. ред.). — К.: ЦВК, 2001. — 352 с.*
64. *Викентьев И. Л. Приемы рекламы и Public Relations: 215 примеров, 130 учеб. задач и 15 практ. прил. / Система профессиональных разработчиков, консультантов и преподавателей “Триз-Шанс”. — 2-е изд. — К., 1997. — 223 с.*
65. *Винар Л. Михайло Грушевський: історик і будівничий нації: Статті і матеріали / НАН України; ІУАтаД ім. М. С. Грушевського. — К.: Фондація ім. О. Ольжича, 1995. — 304 с.*
66. *Вишняк О. І. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи. — К.: Ін-т соціол. НАН України, 2000. — 310 с.*
67. *Вівчарик М., Панченко П., Жмихова В. Українська нація: шлях до самовизначення. — К., 2001.*
68. *Власть. Очерки современной политической философии Запада / Под. ред В. Мшвениерадзе. — М.: Наука, 1989. — 327 с.*
69. *Волгонов Д. А. Триумф і трагедія: Політичний портрет Й. В. Сталіна: У 2 кн. — К.: Політвидав України. — 1989. — Кн. 1. — 587 с.*
70. *Воронов І. Громадянське суспільство і влада // Людина і політика. — 2003. — № 1.*
71. *Выдрын В. И. Многопартийность: “за” и “против” // Социал.-полит. науки. — 1990. — № 9.*
72. *Гаевский Б. А. Философия политики. — К.: МАУП, 2001. — 176 с.*
73. *Гегель Г. Философия права. — М.: Мир книги, 2007. — 464 с.*
74. *Гнатенко П. И. Общественно-политическая мысль на Украине во второй половине XVII — начале XVIII века. — Днепропетровск, 1982. — 169 с.*
75. *Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского: Пер. с англ. — М.: Мысль, 2001. — 478 с.*
76. *Голишев В. Коаліції партій у парламентах // Політика і час. — 2003. — № 5.*
77. *Головатий М. Ф. Професія — політик. — К.: Парлам. вид-во, 2000. — 88 с.*
78. *Головатий М. Ф. Політична психологія. — К.: МАУП, 2001. — 136 с.*

79. *Головатий М. Ф.* Соціологія політики. — К.: МАУП, 2003. — 504 с.
80. *Громадянське суспільство в Україні: стан та перспективи розвитку/ Упоряд. І. Підлуська та ін.* — К.: Фонд “Європа ХХІ”, 2003. — 288 с.
81. *Грушевський М. С.* Твори: У 50 т.— Львів: Світ, 2005. — Т 2. — 675 с.
82. *Грушевський М. С.* Твори: У 50 т.— Львів: Світ, 2004. — Т. 6. — 675 с.
83. *Гунчак Т.* Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. — К.: Либідь, 1993. — 288 с.
84. *Довгань А. О.* Політична реклама: Словник термінів і понять. — Тернопіль, 1997.
85. *Донцов Д.* Історія розвитку української державної ідеї. — К., 1993.
86. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т. — К.: Глобус, 1992. — Т. 1.
87. *Дорошенко Д.* Нарис історії України: У 2 т. — К.: Глобус, 1992. — Т. 2 (від половини ХVІІІ ст.). — 349 с.
88. *Дубов И., Пантелеєв С.* Восприятие личности политического лидера // Психол. журн. — 1992. — № 6.
89. *Етнонаціональний розвиток України: Досвід, проблеми, перспективи: Монографія.* — К.: Вид-во Ін-ту політ. і етнонац. досліджень, 1997.
90. *Жмыриков А. Н.* Как победить на выборах: Психотехника эффективного проведения избирательной кампании. — Обнинск: Титул, 1995.
91. *Задоянчук О. І.* Україна: 10 років незалежності: Навч. посіб. / О. І. Задоянчук, Л. В. Слінченко. — Глухів: РВВ ГДПУ, 2001. — 214 с.
92. *Заєць А. П.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. — К., 1999. — 248 с.
93. *Замалеєв А. Ф., Зоц В. А.* Мыслители Киевской Руси. — 2-е изд., перераб. и доп. — К., 1981.
94. *Зарубежные концепции истории и эволюции христианства: Реф. сб. / Отв. ред. и ред.-сост. В. Я. Дудкин.* — М., 1990.
95. *Зверинцев А. Б.* Коммуникационный менеджмент: Рабочая книга менеджера РР. — 2-е изд., испр. / А. Б. Зверинцев. — СПб.: СОЮЗ, 1997. — 288 с.

96. *Здіорчук С.* Національна церква в контексті державотворення України // Розбудова держави. — 1994. — № 1.
97. *Іванов В., Матвиенко В., Петрушев В., Молодых И.* Технологія політичної влади. — К., 1994.
98. *Іванов В. М.* Історія держави і права України. — К.: МАУП, 2002. — Ч. 1. — 263 с.
99. *Іванов В. М.* Історія держави і права України. — К.: МАУП, 2003. — Ч. 2. — 224 с.
100. *Имидж лидера: Технология создания и продвижения. Тренинговая программа / О. В. Бухаркова, Е. Г. Горшкова.* — М.: Речь, 2007. — 221 с.
101. *Історія християнської церкви на Україні.* — К.: Наук. думка, 1992. — 104 с.
102. *Карась А.* Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. — К., 2003. — 520 с.
103. *Касьянов Г. В.* Теорії нації та націоналізму: Монографія. — К.: Либідь, 1999. — 352 с.
104. *Кельман М.* Десять засад демократії // Право України. — 1996. — № 8.
105. *Кинг А., Шнайдер Б.* Первая глобальная революция: Доклад Римского клуба. — М., 1991.
106. *Кириченко С. О.* Громадянське суспільство і правова держава: поняття та зміст. — К.: Логос, 2000. — 47 с.
107. *Кириченко С. О.* Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави. — К.: Логос, 2000. — 88 с.
108. *Кін Д.* Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. — К., 2000.
109. *Коваленко А.* Українська політологія: проблеми та труднощі періоду становлення // Сучасність. — 1994. — № 1.
110. *Ковлер А. И.* Кандидат и его команда: (организационная структура избирательной кампании): Метод. пособие. — 2-е изд., доп. / Рос. центр обучения избират. технологиям при Центр. избират. комис. РФ. — М.: Изд-во РЦОИТ, 1999. — 32 с.
111. *Ковлер А. И.* Исторические формы демократии, проблемы политико-правовой теории. — М.: Наука, 1990. — 256 с.
112. *Ковлер А. И., Зотова З. М.* Стратегия избирательной кампании и ее планирование / Рос. центр обучения избират. технологиям при Центр. избират. комис. РФ. — М.: Изд-во РЦОИТ, 1999. — 80 с.

113. *Колодій А. М.* Права людини і громадянина в Україні: Навч. посіб. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 332 с.
114. *Колодій А.* Нація як суб'єкт політики. — Львів: Кальварія, 1997. — 54 с.
115. *Кондзьолка В. В.* Історія середньовічної філософії: Навч. посіб. — Львів: Світ, 2001. — 320 с.
116. *Конфуцій.* Изречения. — М.: АСТ-Хранитель, 2007. — 400 с.
117. *Коппель О. А., Пархомчук О. С.* Міжнародні відносини ХХ століття. — К.: Віта, 2005.
118. *Коринхаузер В.* Політика масового суспільства // Політологічні читання. — 1992. — № 1.
119. *Королько В. Г.* Основы публик рилейшнз. — М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2001. — 528 с.
120. *Костенко Н.* Метаморфозы новостей: от произвольного знания к политическому факту // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 3. — С. 80–93.
121. *Кремень В. Г., Табачник Д. В., Ткаченко В. Т.* Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду). — К.: ARC-UKRAINE, 1996.
122. *Кремень В.* Державний суверенітет у добу глобалізації // Політика і час. — 2003. — № 10.
123. *Кресіна І. О.* Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні // Наук. записки. — Сер.: Політологія і етнологія / Ін-т політ. і етнонац. досліджень. — К., 2004. — Вип. 25. — С. 36–49.
124. *Крысько В. Г.* Секреты психологической войны: цели, задачи, методы, формы, опыт. — Минск: Харвест, 1999. — 448 с.
125. *Куйбіда В. С.* Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування. — К.: МАУП, 2004. — 432 с.
126. *Кульчицький С. В.* Голод-геноцид 1932–1933 рр. в Україні: Матеріали до навч. курсу / Ін-т історії України НАН України; Нац. ун-т “Києво-Могилянська академія”. — К., 2006. — 256 с.
127. *Кухта Б.* З історії української суспільно-політичної думки. — К.: Генеза, 1994. — 368 с.
128. *Ланцова С. А., Ачкасова В. А.* Мировая политика и международные отношения. — СПб.: Питер Пресс, 2007. — 448 с.
129. *Локк Дж.* Два трактата о правлении // Локк Дж. Соч.: В 3 т. — М.: Мысль, 1988. — Т. 3.

130. *Лола В.* Проблеми формування громадянина України // Політика і час. — 2003. — № 4.
131. *Лосский Н. О.* История русской философии / Под ред. М. А. Колеровой. — М., 1994. — 460 с.
132. *Ляїна Т. В.* Політична реклама. — К., 2000.
133. *Макеев С.* Десятилетний кризис легитимности правящих элит // Політична думка. — 2001. — № 3. — С. 5–9.
134. *Макиавелли Н.* Государь: Соч. — М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Фолио, 2001. — 656 с.
135. *Малій* етнополітологічний словник / О. В. Антонюк, М. Ф. Головатий. — К.: МАУП, 2005. — 283 с.
136. *Маркусь В.* Атрибут самостійної держави. Зовнішня політика сучасної України: деякі принципи та актуальні проблеми // Політика і час. — 2002. — № 2. — С. 49–54.
137. *Міцкевич Е., Файєрстоун Ч.* Телебачення і вибори: Пер. з рос. — К.: Вік, 1994. — 128 с.
138. *Молодцов А.* Формирование руководящей группы с учетом особенностей социотипов // Персонал. — 1992. — № 2.
139. *Монтескье Ш. Л.* О духе законов / Сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. — М.: Мысль, 1999. — 672 с.
140. *Морозова Е. Г.* Политическое консультирование и избирательный процесс. — М.: РЦОИТ, 2001. — 118 с.
141. *Мурашин Г. О.* Загальна теорія права. — К.: Кондор, 2002. — 353 с.
142. *Нерсесянц В. С.* История политических и правовых учений. — М.: Норма, 2005. — 704 с.
143. *Новиков М. П.* Христианизация Киевской Руси: методологический аспект. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — 173 с.
144. *Новиченко М.* “Гарячі точки”: проблема та її врегулювання // Людина і світ. — 2002. — № 9. — С. 50.
145. *Нойманн М.* Класи: поява, трансформація, зникнення: Пер. з нім. — Берлін, 1992.
146. *Обушний М. І.* Партологія. — К.: Арістей, 2006. — 431 с.
147. *Огієнко І. І.* (митрополит Іларіон). Рятуння України / Упоряд. М. С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 2005. — 464 с.
148. *Олексієнко М.* Релігійна політика у становленні державності України // Час/Time. — 1997. — № 46. — С. 11.
149. *Онїщенко І. Г.* Маркетинг сучасної виборчої компанії // Зб. наук. праць. — К.: ЗДІА, 2000.

150. *Основы теории политической системы* / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. Е. Чиркин. — М.: Рудомино, 1995. — 290 с.
151. *Паламарчук В. М., Литвиненко О. В., Янішевський С. О.* Трансформації демократії та пошук стратегії суспільно-політичного розвитку України. — К.: НІСД, 2003.
152. *Платон.* Государство. — СПб.: Наука, 2005. — 571 с.
153. *Плохий С. Н.* Папство и Украина: Политика римской курии на украинских землях в XVI–XVII вв. — К., 1989.
154. *Політична історія України ХХ ст.: У 6 т.* — Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. В. Гарань, О. М. Майборода, Ю. І. Шаповал та ін.; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К.: Генеза, 2003. — 696 с.
155. *Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: Аналіт. звіт* / С. Г. Рябов, С. О. Кисельов, О. Кисельова та ін. — К.: Тандем, 2004. — 79 с.
156. *Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку* / За ред. Ф. М. Рудича. — К.: Парлам. вид-во, 2002. — 327 с.
157. *Політичний процес і політична еліта // Політична думка.* — 1993. — № 1. — С.11–14.
158. *Політичний словник* / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.
159. *Поттер Карл.* Відкрите суспільство та його вороги: У 2 т.: Пер. з англ. — К.: Основи, 1994. — Т. 1. — 444 с.
160. *Почетцов Г. Г.* Имиджелогия. — М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2004. — 576 с.
161. *Почетцов Г. Г.* Информационные войны. — М.: Рефл-бук, 2001. — 576 с.
162. *Почетцов Г. Г.* Паблик рилейшнз для професіоналов. — М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2005. — 624 с.
163. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. пр.* — К., 2001.
164. *Пуфлер Е.* Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації // *Нова політика.* — 1997. — № 1.
165. *Пушкарева Г. В.* Власть как социальный инструмент // *Соц.-полит. журн.* — 1995. — № 2. — С. 84–96.
166. *Пушкарева Г. В.* Политология: Конспект лекций: Учеб. пособие для вузов. — М.: Айрис-пресс, 2005.

167. *Разова Т., Барков В.* Ідеальне та реальне в уявленні про громадянське суспільство // Політика і час. — 2003. — № 6.
168. *Ребкало В.* Державна політика і механізм її реалізації в Україні // Актуальні питання організації навчання і методики викладання в системі підвищення кваліфікації державних службовців: Матеріали міжнар. конф. — К., 2002. — С. 47–54.
169. *Религии мира: История и современность* / Отв. ред. О. В. Чернышева. — М.: Наука 2003. — 309 с.
170. *Решетняк Б. К.* Глобальні проблеми сучасності і шляхи їх вирішення. — К., 1988.
171. *Романе Й.* Геополітика хаоса. — М., 2001.
172. *Рудич Ф. М.* Україна в сучасному геополітичному просторі. — К.: МАУП, 2002. — 488 с.
173. *Руссо Ж. Ж.* Об общественном договоре: Трактаты: Пер с фр. — М., 2000. — 443 с.
174. *Рябов С. Г.* Опозиція як джерело альтернативної політики // Вибори та демократія. — 2005. — № 4. — С. 8–18.
175. *Рябов С. Г.* Права людини в Україні: стан, проблеми, перспективи / Упоряд. С. Г. Рябов. — К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. — 174 с.
176. *Самовизначення, автономія чи сепаратизм* // Етнополітичні конфлікти у пострадянському просторі. — К.: Вид-во Українсько-фінського ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. — С. 166–169.
177. *Сас М. І.* Українська політична культура XVII–XVIII ст. — К., 1999.
178. *Семенов І. І.* Афоризмы Конфуция. — М.: Изд-во МГУ, 1987. — 302 с.
179. *Сенченко М.* Національна еліта в умовах глобалізації // Персонал. — 2003. — № 10. — С. 42–46.
180. *Сенченко М. І.* Україна: шляхом незалежності чи неокolonізації? — К.: МАУП, 2003. — 118 с.
181. *Скиба В.* Бажання здобути свободу негайно є найкоротший шлях до рабства // Віче. — 1993. — № 10.
182. *Смолій В. А.* Формування козацького стану та його роль у розвитку українського суспільства // Історія України. — 2000. — С. 3–4.
183. *Смолій В. А., Степанков В. С.* Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). — К., 1999.

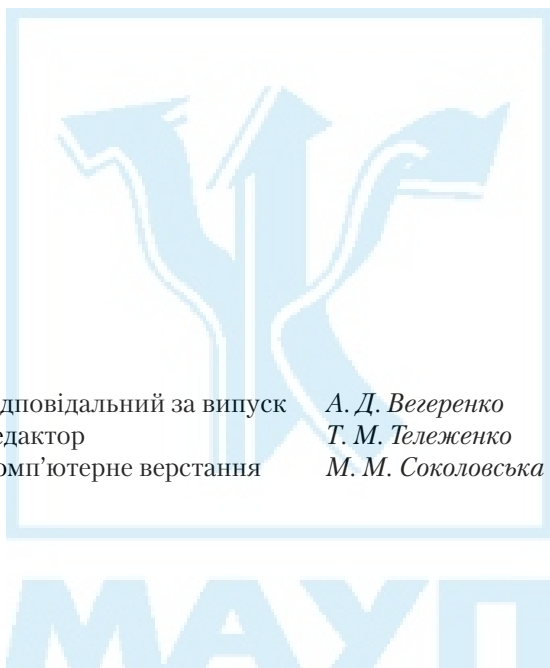
184. *Сорокин П. А.* Человек. Цивилизация. Общество: Пер. с англ. / Сост. ред. А. Ю. Согомонов. — М.: Политиздат, 1992. — 542 с.
185. *Субботин А. Л. Ф.* Бэкон. — М., 1974.
186. *Тойнби А. Дж.* Постижение истории: Избранное / Пер. с англ. Е. Д. Жаркова; Под ред. В. И. Уколовой, Д. Э. Харитоновича. — М.: Рольф, 2001. — 640 с.
187. *Токвиль А.* Демократия в Америке: Пер. с фр.— М.: Весь мир, 2000. — 559 с.
188. *Толочко П. П.* Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. — К., 1987. — 246 с.
189. *Тюффлер О.* Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. — М.: ИНИОН РАН, 1991. — 32 с.
190. *Україна у ХХІ столітті: виклики для політичної еліти // Дзеркало тижня.* — 2003. — 15 листоп. — С. 8–15.
191. *Україна: лідерство, еліта, влада: Матеріали дискусії відкритого засідання Київського Міжнародного клубу “Політична думка” // Політична думка.* — 1994. — № 1.
192. *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В. С. Крисаченка.* — К.: НІСД, 2003.
193. *Уоллестайн М.* Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полис. — 1992. — № 5/6. — С. 156–162.
194. *Уроки 11 вересня: проблеми глобальної, регіональної та національної безпеки: Матеріали Круг. столу (Київ, 23 квіт. 2002 р.).* — К.: НІПБМ, 2002.
195. *Утченко С. Л.* Политические учения Древнего Рима: III–I вв. до н. э. — М.: Наука, 1977.
196. *Феофанов О.* Реклама: новые технологии в России. — СПб.; М.; Х.; Минск., 2000.
197. *Філософія Відродження на Україні / АН УРСР, Ін-т сусп. наук.* — К.: Наук. думка. — 1990. — 336 с.
198. *Хижняк З. І.* Києво-Могилянська академія: Історичний нарис. — К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2001. — 20 с.
199. *Цветков В. В.* Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). — Х.: Право, 1998. — 163 с.
200. *Черкасов В. В., Платонов С. В., Третяк В. И.* Управленческая деятельность менеджера. — К.: Ваклер, 1998. — 470 с.
201. *Шаповал Ю. І.* Доля як історія. — К.: Генеза, 2006. — 448 с.

202. *Шиян А.* Использование сформированного художественной литературой образа “идеального политика” в избирательных кампаниях // Полит. маркетинг.— 2000.— № 9.— С. 60–64.
203. *Шлях до перемоги та світла.* — Ів.-Фр., 2005.
204. *Шмитт К.* Политическая теология: Сборник. / Загл. статья и сост. А. Филиппова.— М.: КАНОН-пресс-Ц, 2000.— 336 с.
205. *Шмиттер Ф., Карл Т. Л.* Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций) // Полис.— 2004.— № 4.
206. *Шпорлюк Р.* Шляхи формування нації і громадянського суспільства в пострадянських країнах. — К., 2001.
207. *Щедрова Г. П.* Взаємодія сучасних інститутів громадянського суспільства та політичної системи в Україні // Політична система сучасної України: становлення, тенденції розвитку / Редкол.: Ф. М. Рудич (голова) та ін. — К.: Парлам. вид-во, 1998. — 352 с.
208. *Яворницький Д. І.* Твори: У 20 т. / НАН України; Ін-т укр. археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського / П. Сохань (гол. ред.). — К.; Запоріжжя: Тандем-У, 2004. — Т. 1. — 520 с.
209. *Юлдашев О. Х.* Проблеми вдосконалення державної регуляторної політики в Україні. — К.: МАУП, 2005. — 331 с.

МАУП

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Загальні вказівки щодо організації самостійної роботи над курсом “Політологія”	4
Вказівки до вивчення тем курсу “Політологія”	6
Список літератури.....	57

Відповідальний за випуск	<i>А. Д. Вегеренко</i>
Редактор	<i>Т. М. Тележенко</i>
Комп'ютерне верстання	<i>М. М. Соколовська</i>

Зам. № ВКЦ-3203

Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП